

7. BÖLÜM / CHAPTER 7

EGE VE DOĞU AKDENİZ'DE STATÜKONUN KORUNMASI: OSMANLI DEVLETİ, YUNANİSTAN VE BÜYÜK GÜÇLER (1864-1909)

PRESERVING THE STATUS QUO IN THE AEGEAN SEA AND THE EASTERN MEDITERRANEAN: OTTOMAN STATE, GREECE, AND THE GREAT POWERS (1864–1909)

Metin ÜNVER*

*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: munver@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS46.2021.008.09

ÖZ

Doğu ile batıyı, kuzey ile güneyi birleştiren kıtaları ve ülkeleri buluşturan Akdeniz'in doğusu ve onun bir uzantısı olarak Ege (Adalar) Denizi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek büyüyen bir uluslararası rekabet ve mücadele alanı olmuştur. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla stratejik önemi daha da artan bölgede Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geniş toprakların bir bölümü büyük güçlerin işgaline uğramış, bir bölümünün işgaline yönelik ise uzun vadeli bir mücadele ve çatışma yaşanmıştır. Söz konusu rekabet kuzeyde Çanakkale Boğazı ve İstanbul üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu şartlar altında denizci devletlere jeopolitik ve jeostratejik bakımdan oldukça büyük avantajlar sunan bölgedeki Osmanlı adaları da rekabetin bir parçası haline gelmiştir. Değişen dengeler ve giderek şiddetlenen mücadele ortamı bölgedeki varlığını ve geleceğini koruya bilmek için Osmanlı Devleti'nin etkili ve çok yönlü politikalar geliştirmesini gerektirmiştir. Bu politikaların temel amacı statükonun korunmasıdır. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında şekillenen statükonun korunması sadece Osmanlı Devleti'nin değil, başta İngiltere olmak üzere diğer bazı büyük güçlerin de arzu ettikleri bir konuydu. Böylece devletlerarasında olası fiili bir çatışmanın önüne geçilebilirdi. Bu arada Osmanlı Devleti Mısır ve Tunus'un işgallerini hiçbir şekilde kabullenmeyecek, özellikle İngilizleri Mısır'dan çıkartmak için yoğun bir diplomatik mücadeleye girişecektir. Bu bakımdan statükonun korunması her bir devlet için farklı bir anlam içeriyordu. Örneğin İngiltere için başka bir devletin bölgeye yerleşmesinin önlenmesi, İtalya için Trablusgarp'ın mümkün olduğunda Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalması, Osmanlı Devleti için ise 1878'deki sınırların korunması anlamına geliyordu. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin diplomasi dışında statükonun korunmasını sağlayacak başka bir enstrümanı olduğu söylenemez. Dolayısıyla diğer güçlerin bu yöndeki tutumları değiştiğinde statükonun korunması pek mümkün olamayacaktı. Mevcut ekonomik ve askeri koşullar içinde daha iyi bir seçeneğe de sahip değildi. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de devletlerarası güç ilişkilerini dikkate alan bir politika izlerken, daha rahat olduğu Ege Denizinde mutlak egemenliğine aykırı gördüğü her türlü gelişmeyi kararlı bir politika ile etkisiz kılmaya dikkat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz, Ege adaları, İngiltere, Büyük Güçler, Yunanistan, statüko

ABSTRACT

Bridging continents and countries, the Mediterranean connects east and west, north and south. The Eastern Mediterranean and the Aegean Sea (Aegean Archipelago) as an extension of it have been a growing area of international competition and struggle since the second half of the nineteenth century. In the region, whose strategic importance was further increased with the opening of the Suez Canal, part of the vast territory ruled by the Ottoman state was invaded by the great powers, and there were a long-term struggle and conflict for the occupation of other parts of it, namely the Dardanelles Strait and Istanbul in the North. Under these circumstances, the Ottoman islands in the region, which offered significant geopolitical and geostrategic advantages to the seafaring states, also became part of the competition. Changing balances and an environment with increasingly violent struggle required the Ottoman state to develop effective and multifaceted policies to protect its presence and future in the region and maintain the status quo. This preservation, which took shape after the Treaty of Berlin (1878), was a

matter desired not only by the Ottoman state but also by some other great powers, especially Britain; in this way, a possible de facto conflict between the states could be prevented. In the meantime, the Ottoman state was not to accept the invasions of Egypt and Tunisia under any circumstances and conducted an intense diplomatic struggle to get the British out of Egypt. In this regard, maintaining the status quo had a different meaning for each state: for Britain, it was to prevent another state from settling in the region; for Italy, it was to keep Tripoli under the rule of the Ottoman state when possible; and for the Ottoman state, it was the protection of the borders drawn in 1878. It should be mentioned that the Ottoman state did not have any instrument other than diplomacy to ensure the preservation of the status quo. Therefore, the status quo would be unlikely to be maintained when the attitudes of other powers changed. The Ottoman state did not have a better option in its current economic and military conditions; for this reason, while pursuing a policy that considered interstate power relations in the Eastern Mediterranean, it paid attention to neutralizing any developments that it considered contrary to its absolute sovereignty in the Aegean Sea, where it was more comfortable, with a decisive policy.

Keywords: Ottoman State, Eastern Mediterranean, Aegean Islands, Great Powers, Britain, Greece, Status Quo

Extended Abstract

Napoleon's attempt to invade Egypt in the nineteenth century was, in a way, the first sign that the Eastern Mediterranean would soon be the subject of a major international struggle. During this period, the Ottoman state was the sole ruler of all the lands surrounding the Eastern Mediterranean, and it largely maintained this position until the last quarter of the century. After the transfer of Cyprus to Britain and even after the occupation of Egypt by Britain, the Ottoman state had considerable lands under its rule in the Eastern Mediterranean. The increasing international competition was the greatest threat to the Ottoman presence in the region; by accurately considering both the structure of this growing threat and the dimensions of international competition, the Ottoman state developed various policies against it. The main purpose was to maintain the status quo in the region. The Treaty of Berlin (1878) was an important turning point in this respect. The Ottoman state, which had largely lost territory in its war against Russia, developed a new defense-oriented strategy by resorting to a wide-ranging set of security measures in the face of the possibility of rapid disintegration and division. In this respect, a comprehensive assessment was performed to strengthen the defense in the Eastern Mediterranean and in the Aegean Sea, and various measures were implemented. The defense lines on the Mediterranean islands, which had been the most important basis of Ottoman policy in the region for hundreds of years, were reviewed, and a comprehensive assessment was made regarding the security of the Straits and Istanbul, which were the most important elements of the Ottoman Empire's Eastern Mediterranean strategy. Initially, this new defense strategy attributed importance to the navy; however, it may have later seemed unsustainable, and a land-based strategy gained importance over time. Certainly, the maintenance of the status quo by the Ottoman state regarding the protection of its lands in the Eastern Mediterranean was not their prerogative: the Great Powers, whose influence was growing in the region, must have had a similar agenda.

Britain ceded the Seven Islands to Greece in 1864; the move was considered by Greece as an endorsement of its irredentist policies, and with increasing courage, the irredentist activities of Greece against the Ottoman state gained momentum. For the Greeks, occupying the Ottoman territory which had been inhabited by Ottoman Greeks—whom they had considered of the same race since the day of independence—was a domestic policy rather than a foreign one. Greek irredentism, which effectively focused on Crete and manifested itself mostly as spreading propaganda and gaining influence in other regions, was an effective tool on cru-

cial issues such as national identity building, eliminating various divisions in the country's politics, and integrating dissidents into the system. Greece, which was tolerated by the international public opinion of the period and whose unlawful acts were ignored by the Great Powers, expanded its borders by invading the lands of the Ottoman state and was able to achieve its irredentist goals because of wars in which even it was not a *de facto* party. A notable exception to this (at least until 1913) was the Island of Crete. Taking control of the island, which Greece wanted to add to its borders from the foundation stage, was not as easy as other territorial gains from the Ottoman Empire. The underlying reason for this should be sought in the geopolitical position of the island. From a broader perspective, international competition and struggle in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea had intensified since the second half of the nineteenth century, which was an important factor in not allowing such a major change. The Island of Crete, which was attached to the Ottoman Empire, was considered an ideal situation for almost all parties.

Similarly, Britain, which did not want any other power to settle in the Eastern Mediterranean, soon adopted its policy of maintaining the status quo in the region to other states. In this regard, a change in the status quo—both in the east of the Mediterranean Sea and in the Aegean Sea—was an issue that both the Ottoman state and Britain opposed. Although the meaning of maintaining the status quo was different for these two states, they met along the same lines to the point that the islands and other territories under the rule of the Ottoman state, especially Crete, were not to fall into the hands of another state. Besides, the Ottoman state, based on borders established by the Treaty of Berlin (1878), did not to accept the invasions of Egypt and Tunisia under any circumstances and struggled intensively to get the British out of Egypt. Since the preservation of the Ottoman state's presence in the Eastern Mediterranean depends mainly on the continuation of competition and conflict between the great powers, some new alliances formed at the turn of the twentieth century made the continuation of the status quo reached in 1878 impossible to maintain.

The situation around the Aegean Sea (Aegean Archipelago) was slightly different. As a result of the borders drawn in 1832, the Ottoman rule continued in a critical part of the islands. In the face of Greece's policy of disrupting the stability and order in the region and acquiring many islands from them, the Ottoman Empire closely followed the developments and prevented a situation that could question its sovereignty in the region by taking firm steps in every matter and consolidating its dominance. By maintaining an uncompromising policy toward Greece, every possibility of war was taken into consideration; thus, at the end of the war, the

Ottoman Empire came out victorious. As a result, it pursued a more effective and decisive policy in the Aegean Sea than in the Eastern Mediterranean, and while observing the international balances, it did not hesitate to take the necessary steps at the appropriate time. The most problematic issue in terms of preserving its presence in both the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea was that the role and importance of the navy in the defense strategy mentioned above was appreciated too late. Despite various warnings, this issue was only emphasized in the beginning of the twentieth century, but sufficient progress could not be made in this regard. This forced the Ottoman state to accept the changing attitudes of other powers regarding the maintenance of the status quo.

1. Giriş

Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa gibi bölgeye 19. yüzyılın başlarından itibaren yerleşmeye çalışan devletlerden farklı olarak yüzlerce yıldır Akdeniz ve bu denizin kuzey yönünde bir uzantısı olan Ege (Adalar Denizi) üzerinde siyasi, hukuki ve askeri egemenliğe sahipti. Çanakkale Boğazı'ndan Girit Adası ve biraz daha güney doğuda Kıbrıs Adası'na kadar yüzlerce ada ve Doğu Akdeniz'i çevreleyen kilometrelerce uzunlukta kıyı şeridi ve art alanı elinde tutuyordu. Osmanlı Devleti'nin özellikle Ege Denizi'ndeki hakimiyetinde, dolayısıyla bölgenin statüsünde, Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrası bazı kısmi değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, oldukça gerçekçi davrandığı ve antlaşmalarda çerçevesi tam olarak belirlenmiş (Kurumahmut, 1998, s. 36) olan bu değişiklikten sonra dahi Doğu Akdeniz'de oldukça geniş bir alanı elinde tutmaya devam etmiştir. Bu süreçte, Yunanistan'a bırakılmış olan adaların isimleri tek tek sayılarak, protokollerde belirtilmiş, bunun dışında 39 derece kuzey enleminin kuzeyinde ve 26 derece doğu boylamının doğusunda kalan bütün adalarda kesin olarak Osmanlı Devleti'nin egemenliği devam etmiştir. Coğrafi konumları itibarıyla bilhassa Ege Denizi'nin en güneyinde yer alan Osmanlı adaları, bu dönemde deniz trafiğinin kontrolü, birer gözlem ve ikmal istasyonu olarak sunacağı imkanları göz önünde bulunduran güçlü donanmaya sahip devletlerin rekabetine konu olmuştur. Bu bakımdan, Ege Denizi jeopolitik açıdan dönemin Doğu Akdeniz denklemine önemli bir yere sahipti. Rodos, Kıbrıs ve Girit başta olmak üzere bölgedeki adalar yüzlerce yıldır Doğu Akdeniz hakimiyetinde önemli avantajlar sağlamaktaydılar. Bu denklemin en kuzeyinde ise Çanakkale veya Osmanlı Devleti'nin adlandırması ile Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı yer alıyordu. Çanakkale Boğazı yalnızca askeri strateji bakımından değil, aynı zamanda kuzey-güney yönlü ticari aktivitenin kilit noktası olması bakımından da önemliydi. Diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e açılan kapısı olarak, başken İstanbul ile Akdeniz arasındaki bağlantıyı sağlayan bir jeo-stratejik konuma sahipti. Ege'nin kuzeyinde, boğazın girişine dağılmış adalar ise boğazların güvenliği ve savunmasında önemli bileşenlerdi.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki topraklarının önemli bir bölümü, bu çalışmaya konu olan dönemde idari olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinin sınırları içinde yer alıyordu. Bu idari yapıya belli dönemlerde dahil edilmiş olsa da çoğu zaman Kıbrıs ayrı bir idari birim olarak yönetilmiştir. Her zaman müstakil olarak idare edilen Girit ise bölgedeki Osmanlı varlığı için değerli bir konuma sahiptir. Nasıl ki Saruhan, Mentеше ve Boğazönü adalar grubu Batı Anadolu kıyıları ve Boğazların güvenliği için vazgeçilmez birer dayanak noktası iseler, Girit de Osmanlı askeri stratejisinde Osmanlı Afrika'sı ve Hicaz'ın savunması için kritik

bir mevkiydi. Cezayir'in ve Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesini önleyemeyen Osmanlı Devleti 1835'ten itibaren Trablusgarp'taki varlığını güçlendirerek, hakimiyetini yirminci yüzyıla taşıyabilmiştir. Dolayısıyla Trablusgarp Vilayeti Osmanlı Devleti'nin Akdeniz kıyılarında fiilen kontrol ettiği en uzak bölge olarak sadece Kuzey Afrika için değil, artalanı bakımından Afrika'nın içbölgeleriyle sağladığı irtibat nedeniyle de önemliydi (Çaycı, 1995).

Bağımsızlık sonrası Yunanistan Osmanlı Devleti topraklarını bir yayılma alanı olarak görmüş ve öncelikle Rumeli, Osmanlı adaları ve Batı Anadolu sahillerini içine alan bir hedef belirlemiştir. Yunanistan bahsi geçen coğrafi bölgeleri belirlerken, ırktaş kabul ettiği Osmanlı tebaası Rumların nüfus yoğunluğunu dikkate almıştır. Yunanistan'ın söz konusu tutumunu en iyi *irredantizm* kavramı karşılamaktadır.

Yunan irredantizmi uzun seneler birtakım çete faaliyetlerine bel bağlamıştır (Özkan, 2016, 128-130, 193-194). Bağımsızlıktan sonraki uzun seneler siyasi ve ekonomik istikrar sağlayamamış olan Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne yönelik amaçlarını açıktan gerçekleştirecek askeri güce ve diplomatik yeterliliğe sahip değildi. Zaten bağımsızlığını da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ortak müdahalesine borçluydu (Örenç, 2009a). Aslında bu müdahale ilerleyen yıllarda Yunanistan'ın gerek içişleri gerekse dışişlerinin gidişatının söz konusu üç devletin etkisi altında şekilleneceği bir süreci de başlatıyordu (Kofos, 1975, s. 26; Andreopoulos, 1981, s. 950). Bu bakımdan, Osmanlı Devleti'nden 19. yüzyıl boyunca çeşitli defalar toprak elde etmeye muvaffak olmuşsa da bu kazançlarının hiçbiri doğrudan elde ettiği bir askeri başarının sonucu değildir. Bunlar Osmanlı Devleti'nin üçüncü devletlerle gerçekleştirdiği birtakım mücadelelerin getirdiği şartlar ve karışık ortam içinde, dönemin büyük güçlerinin desteğiyle ve uluslararası konjonktürden yararlanılarak elde edilmiş *kazançlardır*. Bu bakımdan üç garantör devletin mümkünse desteği, aksi halde aralarındaki rekabet Yunanistan tarafından avantaja çevrilmiştir (Psomiades 1976, s. 147-148).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunanistan'ın zaman zaman Osmanlı Devleti'ne karşı Ege'de fiilen harekete geçme teşebbüsleri İngiltere ve Fransa tarafından askeri müdahalelere önlemiştir. Ege'de güttüğü birtakım amaçlara yönelik kendi politikasını hayata geçirebilecek yeterli askeri ve ekonomik güce sahip olmayan Yunanistan dönemin büyük güçlerinin çizdiği sınırların dışına çıkamazdır. Yunanistan'ın bölgedeki hassas dengeleri bozacak en küçük bir hamlesi

bahsi geçen devletleri harekete geçirmiştir*. Öte yandan, coğrafi konumu ve biraz önce sayılan yetersizlikleri nedeniyle Yunanistan bu dönemde Doğu Akdeniz'de hiçbir varlık gösterememiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere, Fransa, Rusya ve sonraları Almanya ve İtalya çeşitli ticari ve askeri çıkarlar kapsamında Doğu Akdeniz'e yönelik politikalar üreterek, etkinlik alanı elde etmeye çalışmıştır.

İrredantizm bir devletin kendi hukuki sınırları dışında, başka bir devletin çatısı altında yaşayan ırkdaşlarıyla fiilen bütünleşmesini hedefleyen milliyetçi politika olup, komşu ülkede ırkdaşların azınlık halinde yaşadığı bölgenin işgal edilmesi bu politikanın nihai hedefidir (Kornprobst, 2009, s. 9; Ambrosio, 2001, s. 17-18). Amaç ülkenin hukuki sınırları ile etnik sınırı arasında bütünlük sağlamaktır. Diğer taraftan, yalnızca üzerinde birtakım siyasi haklar iddia edebileceği aynı etnisiteden bir grubun, komşu ülkenin topraklarında yaşamakta olması herhangi bir ülke hükümetinin irredantist politika takip ettiğinden bahsetmek için yeterli değildir. Bunun yanında, ilgili ülkenin bu yönde bir ideolojiye sahip olması gerekir. *Ethno-territorial* milliyetçilik olarak adlandırılan bu ideolojinin şiddetini anlamak için ideolojiyi güden devletin takip ettiği politikaya bakılır**.

Uluslararası toplum tarafından ortaya konulacak müsamaha, bir devletin irredantist projelerinin başarıyla sonuçlanmasında çok önemli bir etkidir. Günümüzde, dünya politikasında söz sahibi ülkelerin bir devletin hukuka aykırı bir şekilde işgallerle sınırlarını genişletmesi karşısında uygulayacakları yaptırım, işgalci devletin nihai aşamadaki başarısı için belirleyici olmaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, işgal yoluyla toprak kazanmak, bir hukuksuzluk olarak görülmediğinden, günümüzün uluslararası müsamaha değişkeni yerine 19. yüzyıl için, siyasi ortamın uygunluğunu ikame etmek daha doğru bir yaklaşım olur. Öte yandan, spesifik bir bölgeyle çıkar ilişkisi bulunan dönemin büyük devletlerinin irredantist devletin toprak genişletme siyaseti karşısındaki tavırlarının, söz konusu irredantist faaliyetlerin şiddeti üzerinde yapacağı etkiyi de not etmek 19. yüzyıl siyasi tarihi için gereklidir.

* Bu üç devlet, 1830-1914 yılları arasında, çeşitli siyasi, idari ve ekonomik sebeplerle birlikte veya kimi zaman Almanya, Avusturya, İtalya gibi diğer bazı devletleri de içine alan gruplar halinde Yunanistan'a 11 defa fiili müdahalede bulunmuşlardır (Psomas, 1978, s. 111-114). Bunun ilk örneği, Kırım Savaşı sırasında Pire Limanı'nın İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilerek, Yunanistan'ın Rusya yanında, Osmanlı Devleti aleyhinde savaşa girmesinin engellenmesi oluşturur. Mayıs 1854'te başlayan Pire Limanı işgali Paris Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Şubat 1857'de sona ermiştir (Loules, 1993, s.1223).

** Sadece söylemde kalan bir politik tavrı içindeki ethno-territorial milliyetçiliğin seviyesi, ortamın altı olarak değerlendirilmektedir. Fiilli materyal desteğin sağlanması doğrudan askeri müdahaleye oranla daha düşük bir ethno-territorial milliyetçiliğe işaret etmektedir (Ambrosio, 2001, s. XIX).

İrredantist çatışmaların başlaması konunun resmi ağızdan ilan edilmiş olmasına ihtiyaç duyar. Topraklarını genişletmeyi amaçlayan devletin bir görevlisi, resmi bir beyanatında, diğer devlete ait toprakların bir kısmını veya tamamını ele geçirmek istediğini belirtmelidir. Söz konusu topraklara talip devletin iddiasının temelini, buraların kendi milliyetinden kişilerce iskan edildiği ve/veya anavatanının eski bir parçası olduğu görüşü meydana getirmektedir (Kornprobst, 2008, s. 237-238). Yunanistan'da yeni devletin irredantist hedefleri ilk defa, seçimlerden galip çıkmış İoannis Kolettis tarafından 1844'te yapılan bir konuşmada dile getirilmiştir (Hatipoğlu, 1988, s. 31; Loules, 1993, s. 1218; Kömürçü, 2006, s. 68). Buna göre sınırları itibariyle mevcut Yunan Krallığı asıl Yunanistan'ın çok küçük bir parçasını oluşturmaktaydı ve Osmanlı Devleti dahilindeki birçok şehir ismi zikredilerek nerede ve ne zaman yaşamış olursa olsun Yunan ırkına mensup herkesin Yunanlı olduğu ileri sürülmüştü. Dolayısıyla *Megali İdea* olarak bilinen Yunan irredantizmi, Yanya'dan, Selanik, Serez, Edirne, *Konstantinopolis*, Trabzon, Girit ve Sisam'ı içine alan geniş bir coğrafi sahaya yönelikti. Hedefinde ise Osmanlı Rumlarının *kurtarılması* vardı. Dikkat edilirse, bu tanımlamada *milliyet* vurgu yapılan tek unsurdur. Burada *öteki* yaratma anlayışı dahilinde Osmanlı Devleti'ni karşısına alan ve kendini bu karşıtlıkla tanımlayan bir yaklaşım söz konusudur*.

Yunanistan'ın bu dönemdeki siyasi, ekonomik, askeri yetersizliği ve coğrafya faktörü düşünüldüğünde Yunan *ethno-territorial* milliyetçiliğinin, sayılan bölgelerin tamamında aynı anda ve aynı seviyede faaliyet göstermesi olası değildi (Kofos, 1975, s. 33-39). Bu bakımdan, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra Yunanistan en çok Osmanlı Devleti'ne ait Girit, Teselya, Epir ve Makedonya üzerine yoğunlaşmış ve oralarda faaliyet göstermiştir.

Bağımsızlık sonrası çok değişik bölgelerden Yunanistan'a göç etmiş unsurlar arasında ilk dönemde ciddi bazı ayrılıklar bulunuyordu (Koliopoulos ve Veremis, 2010, s. 29). Büyük güçler, birleştirici ve bütünleştirici bir müesseseye çok ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle, gerekte ise kontrollerini devam ettirmek amacıyla yeni kurulan Yunanistan'a hükümdarlık kurumunu empoze ettiler. Kraliyet, sosyal doku içinde birleştirici bir kontrol unsuru olarak tek başına yer edinemeyeceğinden, beraberinde bölgesel güç gruplarını dağıtmak üzere merkezileşmiş bir bürokratik mekanizma da ithal edilmişti. Batılı yeni müesseseler karşısında kendi geleceklerini garanti altına almak isteyen, ancak mutlak bir şekilde yok edilme tehlikesinden dolayı devlete karşı çıkamayan *oligarşik gruplar*, sisteme barışçıl bir şekilde entegre

* Bu yaklaşım Yunanlıların siyasi ve ideolojik gereksinimleri doğrultusunda bir Türk imajı yaratmaları şeklinde gelişmiş olup, yolsuzluk, baskı ve geri kalmışlık bu imajın en önemli bileşenlerini meydana getirmiştir. Etkileri günümüzde de görülmeye devam eden bu bakış açısı için bkz. (Koliopoulos ve Veremis, 2002, s. 259- 262).

olurken, bir yandan da nüfuzlarının devamını sağlamak gayesiyle, büyümekte olan bürokratik yapıya sızarak onu kontrol etmeyi denediler. Yunanistan'da *millet* ve söz konusu konseptin, irredantizm yoluyla elde ettiği öncelikli önemin sadece bu çerçevede anlaşılabilceğine vurgu yapılmaktadır. Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Rumların kurtarılması hayali bir milli Yunan devleti yaratılmasıyla gerçekleşebilirdi. Fakat teoride devletin kurumsal olarak bu dönemde Yunanistan'da çoğunluk nazarında iyi karşılandığını söylemek güçtür. Özellikle köylüler ve şehirli fakir halk için devlet ağır vergiler, baskı, işsizlik, yozlaşmışlık, adam kayırma ve himayeciliğin meşrulaştırıldığı bir yapıydı (Psomas, 1978, s. 45, 78). George Andreopoulos bu durumu paradoksal bulmaktadır. Zira toplumun büyük bölümü tarafından güven duyulmayan devletin kendisi milli devlet inşasına yönelik bir politika üretmeliydi. Milli bir devlet ve onun birleştirici politikası olarak ortaya koyacağı somut program kısa vadede sosyal tansiyon ve çatışmayı düşürmek için kullanılabilirdi ancak uzun vadede garantör devletler olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın pozisyonlarını bozabilirdi. Irredantist amaçların başarısızlığı statükonun meşruluğunun sorgulanmasına yol açabilir, bu arada idari mekanizmanın süreklilik arz eden yetersizliği dış siyasi hedeflere yönelmeden önce gerekli ıslahatların yapılmasını gündeme getirebilirdi (Andreopoulos, 1981, s. 951-953). Dolayısıyla irredantist bir tavır aslında bir taraftan yeni sistemde eski ayrıcalık ve konumlarını devam ettirmeyi hedefleyen çevrelerin işini kolaylaştırmakta, hatta yeni devletin sınırlarına göç eden ve zaman içinde siyasilerce önemi kabul edilen bazı grupların, sistemle çatışmadan topluma entegre olmalarını sağlamakta*, diğer taraftan ise seçmenleri ile iletişim kurmak isteyen siyasi partiler tarafından bir araç, ortak bir dil ve ülkü olarak görülmekteydi.

Yunanistan'ın kuruluş sürecinde dışarıdan gelen grupların ülkeye entegrasyonunda irredantizm hem bir araç hem de bir amaç olmuş, diğer taraftan Osmanlı-Yunan siyasi ilişkilerinde her zaman gündemdeki yerini koruyacak bir sorun doğurmuştur. Ülkeyi idare edenler, ihtiyaç duyulan kalkınmayı gerçekleştirecek adımları atamamakta, kitlelerin hislerini manipüle ederek, ortaya çıkan ideolojik kopukluğu irredantist söylemler vasıtasıyla onarmaya çalışmaktaydılar (Andreopoulos, 1981, s. 958; Loules, 1993, s. 1224). Milliyetçiliğin Balkan devletlerinin iç ve dış politikalarındaki yerini inceleyen bir çalışmaya göre, "sadece Yunanistan'da değil 1880-1920 arasındaki dönemde Bulgaristan ve Sırbistan'da da komşu ülkelerde soydaşların yaşadığı bölgelerin ülke sınırlarına dahil edilmesini savunan grup devlete bağımlı şehirli ve askerler olmakla", bu ülkelerde çoğunluğu teşkil eden "köylülerin irredantisme destekleri sınırlı kalmıştır"; milliyetçiliği kullanışlı

* 1844 yılındaki konuşmasında Kolattis'in Megali Idea'ya Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumların kurtarılması misyonu yüklenmesine ek olarak Yunanistan'da bulunan değişik grupların sisteme entegrasyonunda önemli bir rol verilmektedir (Şenışık, 2007, s. 76).

bir siyaset aracı olarak gören devlet adamları, ülke sınırlarının genişletilmesini meşrulaştırmak için bu araçtan istifade etmişlerdir (Farrar, 2003, s. 262, 272-275).

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde yaşayan Rumların "kurtarılması" için atılacak adımlar konusunda Yunanistan'da bir fikir birliği yoktu. Konu hakkındaki yaklaşımları üç grupta toplanabilir: Birinci grup, öncelikle Yunanistan'ın içişlerinin yoluna koyulmasını takiben bir *özgürlük* savaşına girişilmesi görüşünü savunuyordu. Bu grupta yer alanlar, hedefler ile ekonomik ve askeri gücün uyum içinde olmadığına dikkat çekmişlerdir. İkinci grup, irredantismi savunanlardan meydana geliyordu. Bunlara göre, ülke içi meselelerin çözümü, sınırları yarım bırakılmış devletin öncelikle topraklarını genişleterek, milli sınırlarla milletin sınırları arasında uyum sağlanmadan mümkün değildi. Son grupta ise her iki konunun eş güdümlü olarak yürütülebileceğini savunanlar yer alıyordu (Psomas, 1978, s. 81).

Her ne şekilde olursa olsun, Yunanistan'ın yeni topraklar elde ederek büyümesi, 19. yüzyıl boyunca öncelikle aleyhinde genişlediği Osmanlı Devleti olmak üzere bölgeye yönelik çıkar politikaları olan büyük devletleri ve özellikle de İngiltere'yi harekete geçirecektir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Akdeniz'deki sorun merkezleri üzerinden bölgedeki hakimiyet mücadelesi incelendiğinde, İngiltere'nin Yunan irredantismi karşısında bölgeye yönelik kendi siyasetini geliştiren ve kabul ettiren önemli bir aktör olduğu görülmüştür (Holland ve Markides, 2008; Koliopoulos ve Veremis, 2002, s. 278). Osmanlı Devleti de Yunanistan'ın bu yayılmacı tavrına uzun süre karşı koyarak, bölgedeki egemenliğini korumak için mücadele etmiştir.

2. 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Akdeniz ve Ege'de Değişen Dengeler

19. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Akdeniz ve Ege'de rekabetçi bir siyasi ortam söz konusuydu. Yüzyılın ilk yarısında kurulan Yunanistan'a coğrafi olarak yakın bazı adaları bırakmış olmasına rağmen Ege'nin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeydi. İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'a yerleşmesi Doğu Akdeniz'de üçüncü bir gücün daimi askeri varlığı anlamına geliyordu. Fransa, Almanya ve Rusya gibi güçler ise kendi menfaatleri doğrultusunda bölgede etkili olmaya çalışıyor ve bu yönde politikalar üretiyordu.

Akdeniz üzerinde siyasi bakımdan yoğunlaşarak artacak Avrupa ilgisinin başlangıç noktası Napolyon'un Mısır seferi (1798-1801) olmuştur (Laidlaw, 2010,

s. XIII, 5; Yeşil, 2017, s. 10-12). Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi ve devamında yaşanan gelişmeler, Akdeniz'de İngiltere'nin yüzyılın ilerleyen dönemlerinde kesin söz sahibi olacağı süreci de başlatmıştır. Fransızlar, Mısır seferi güzergâhında Venedik'in kontrolünde bulunan birçok adayı da ele geçirerek bölgedeki Venedik varlığını sona erdirmişlerdir. Bölge dengelerini değiştiren Fransa'nın bu hareketi, Akdeniz'de çıkarları olan diğer devletleri bir araya getirmiş olması bakımından önemlidir.

İngiliz, Rus ve Osmanlı ittifakıyla Napolyon Mısır'dan çıkarılmış, sonrasında müstakil bir Yedi Ada Cumhuriyeti kurulmuş, ancak bir süre sonra İngiltere tarafından kontrol altına alınarak, bir *protektora* statüsünde yönetilmiştir (1815-1864). (Örenç, 2013, s. 386-387). Aynı süreçte Malta da İngiliz hakimiyetine girmiştir. Böylece hemen 19. yüzyılın başlarında Mısır'ın işgali ile başlayan olaylar, İngiltere'nin geleneksel hale gelecek Akdeniz politikasının nüvelerinin oluşması yönünde bir etki yaratmıştır.

Bundan sonra, bölgedeki dengeleri büyük çaplı değiştirecek ilk gelişme Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak teşekkül ettirilmesi olmuştur. 1821'de başlayan Yunan isyanı ile aynı zamanda Akdeniz ve Ege'de 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasına kadar sürecek, yirmi yıllık bir huzursuzluk ve kargaşa dönemine girilmişti. 30 Ağustos 1832'de onaylanan *İstanbul Konvansiyonu* ile Yunanistan'ın kuzey sınırları Arta-Volos (Narda-Golos) hattı olarak kesinlik kazanmıştı (Örenç, 2009, s. 229). Ege'de ise Yunanistan'a Egriboz Adası, Sporad ve Siklad adalarının bir kısmı bırakılmıştı. Bu son değişikliklerden sonra Kuzey'de Taşoz Adası'ndan Güney'de Meis ve Gavdos adalarına kadar bütün adalar kesin olarak Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır*.

Yunanistan'ın bağımsızlığı şüphesiz bölgede siyasi ve jeopolitik dengeleri değiştirmiştir. Dönemin büyük devletlerinin belirleyici olduğu söz konusu dengeler kapsamında, ısrarlarına rağmen Girit Adası Yunanistan'a bırakılmamıştı**. Sonraki süreçte Girit'in Yunanistan'a ilhakı Yunanistan'da ve adada sakin bir grup milli-

* *Sporad* adalarından Çamlıca, Suluca, Şıra, İstandil, İşkilos, İşkiros, Santorin, Andre, Nakşa, Amurgos, Para, Miknos, Mürted, Egine, Şeytan, Poros, Kırılancık, Güvercin, Kardaşlar, Belko, Yarasu, Zora, Osuda, İskandil, Pir, Yılan, İstaporya, Delos, Caros, Uzunca, Nepale, Ayayorgi, İstanos, İkaris, Kıros, Defliye, İskino, Ananis, Felakonda, Ferani, Dable, Küçükçamlıca, Engiste, Anafi, Küçükanafi, Hristiyan, Servi; *Kikladdardan* Termiye, Serifos, Küçükpara, İspinos, İskinos, Sifno, Polikandros, Gümüş, Polino, Değirmenlik, Küçükdeğirmenlik, İpsara, Kalori (Kaya), Zenari (Kenari), Yaban, Keçi ve İstifalya adaları Yunanistan'a bırakılmıştır (Küçük, 2002, s. 85-86; Örenç 2009, s. 199-200).

** 1830 tarihli Londra Protokolü ile kurulan Yunanistan krallığı tacı kendisine teklif edilen Leopold, ileri sürdüğü bazı şartların yerine getirilmesi şartıyla Yunan tahtını kabule hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu şartlardan en önemli olarak gördüğü ise bazı adaların özellikle de Girit'in Yunanistan'a verilmesiydi (Dakin, 1972, s. 61; Örenç, 2009, s. 191).

yetçi Rum tarafından ortak bir amaca dönüştürülmüştür (Hülagü, 2000, s. 328). Bu kapsamda çıkan isyanlar ve yaşanan siyasi gelişmeler, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Girit'i Akdeniz ve Ege'de kritik bir konuma getirmiştir. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise burası artık büyük devletlerin birlikte hareket ettikleri bir alan olmuştur. Bu ortak hareket bölgedeki güç dengelerinin ve statükonun söz konusu güçler tarafından sürdürülmek istenmesinin dayattığı bir sonuçtu (Adıyeke, 2006, s. 244-245).

Girit'i topraklarına katmak isteyen Yunanistan, bir taraftan gönüllüler göndererek, diğer taraftan silah, mühimmat sağlayarak ada halkını ayaklanmaya teşvik etmiştir (Aydın, 2007, 125-126). Girit'te bu şekilde başlayan isyana zemin hazırlayan gelişmelerden biri ise İngiltere'nin Yedi Ada'yı Yunanistan'a devretmesidir. Zira bu hareket İngiltere'nin Yunanistan'ın irredantist taleplerini kabullenmek zorunda kaldığı şeklinde değerlendirilmiş ve Girit'te yeni bir dalgalanmaya yol açmıştır (Holland ve Markides 2008, s. 80). Girit'te 1866'da başlayan isyan aslında bu dönemde Akdeniz'deki dengelerin ne kadar hassas olduğunu gösteren iyi bir örnektir.

Diğer taraftan, 1866-1868 arasında iki sene devam edecek olan Girit isyanı sırasında, Yunan donanmasının faaliyetleri, adayı ablukaya alan Osmanlı donanması tarafından güçlük çekilmeden engellenebilmiştir (Hülagü, 2000, s. 331, Aydın, 2007, s. 149). 1866 Girit isyanında yaşanan gelişmeler iki devleti silahlı bir çatışmaya doğru götürmekteyken, büyük devletler Paris Konferansı'nda, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki hakimiyeti bir kez daha tanımıştır (Tukin 1996, s. 89-90).

Bu tür isyanlara verdiği destekler nedeniyle Osmanlı Devleti ile birçok kez savaşın eşiğine gelen Yunanistan, başını İngiltere'nin çektiği büyük devletler tarafından, askeri kapasitesini aşacak erken bir savaşa girmemesi ve bölge güvenliğinin bozulmaması için sonraki yıllarda da kontrol altında tutulmuştur. Dolayısıyla, dış politikasının vazgeçilmez hedefleri arasında yer almasına ve sürekli bu yönde çalışılmış olmasına rağmen, Yunanistan'ın Girit'i elde etmesi 1913'ten önce gerçekleşmeyecektir. Bunun bir sebebi şüphesiz Yunanistan'ın yukarıda bahsedilen askeri yetersizliği, diğeri ise büyük güçlerin, siyasi olarak Ege ve daha geniş anlamıyla Doğu Akdeniz'de 19. yüzyılın ortalarında kurulan statükoyu korumak istemeleriydi. Özellikle 1896'da çıkan Girit İsyanı sırasında Yunanistan'ın adayı işgale başlaması karşısında büyük devletlerin gösterdiği tepki, Akdeniz'de uzun süredir oluşturulmuş dengeleri altüst edecek bir gelişmeyi önleme çabasıdır (Adıyeke, 1993, s. 336).

Bu konuda Mizancı Murad'ın bir yazısı oldukça açıklayıcıdır. *Girit meselesi* dönemin ülke dışında yayın yapan diğer Türkçe basın organlarında olduğu gibi Mizan gazetesinde de sürekli yer bulan, tartışılan konulardandır. Bu konuda 4 Haziran 1896 tarihli sayıda yer alan bir değerlendirmede Rusya ve Fransa'nın Girit'e yönelik çıkarlarından bahsetmektedir. Bu çıkarlar çerçevesinde her iki devlet de Osmanlı hükümetine Girit'teki olayların önlenmesi noktasında bir birine zıt tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Fransa mutedil bir tavır takınılarak, Giritlilerin taleplerinin karşılanmasını önerirken, Rusya şiddetli bir karşılık verme ve yola getirme siyasetini salık verir. Aslında Girit konusunda farklı beklentileri olan her iki devletin ortak noktası adadaki Osmanlı hakimiyetinin devamıdır. Fransa'nın bakış açısının özetlendiği şu cümle dikkat çekicidir: "Fransa'ya gelince, Kıbrıs ve Mısır işgalinden sonra bozulan <<Bahr-i Sefid muvazenesi>>ni iade edebilmek üzere Girid'i işgali canına minnet bilmekle beraber, İtalya'nın karşı çıkması buna imkan vermemiştir. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Girid, onun da menfaati icabıdır." (Emil, 1979, s. 298-299).

19. yüzyılda Doğu Akdeniz özelinde Osmanlı Devleti'ni endişelendiren bir konu 1877-1878 Savaşı sırasında, Yunanistan'ın Rusya'nın safında savaşa girip Akdeniz'de bir cephe açma ihtimali olmuştur. Gerçi savaş boyunca iç politikası oldukça karışık olan Yunanistan'da, Osmanlı Devleti'ne karşı silahlı bir mücadeleye girmek için fikir birliği yoktu. Küçük de olsa böyle bir ihtimalin gerçekleşmesine karşı büyük devletler de Yunanistan'ı sürekli uyarılmışlardır (Markopoulos, 1968, s. 24). Buna karşın, her şeye rağmen Rusya'nın yanında savaşa girilmesini isteyen bir grup vardı. Savaş boyunca Yunanistan'ın Rusya ile bir ittifak anlaşması imzalanması için çalışan bu grup bir taraftan da 19. yüzyılın son döneminde izlediği Bulgar yanlısı politika dolayısıyla Rusya'ya biraz kırgındı. Özellikle Kırım Savaşı'nı takip eden senelerde, Yunanistan'ın Rusya ile olan ilişkilerinin yoğunluğu giderek zayıflamıştır. Batı Avrupa ile gelişmekte olan ilişkiler ve Rusya'nın *panslavist* politikasının etkilerinin genişlemesi, Yunanlıları milli hedefleri doğrultusunda Rusya'dan uzaklaştırmaktaydı. 1866'da Girit'te başlayan isyan karşısında Rusların takındığı *pasif* tavır, Yunanistan'da hayal kırıklığına neden oldu. İsyana karşısında Yunanistan hükümetinin tavrı, Rus başbakanı ve *Yunan dostu* Gorchakov tarafından tasvip edilmeyerek, "aptal bir siyaset" olarak nitelenmiştir (Davison, 1993, s. 1195). Rusya'nın Bulgar siyaseti (Dontas, 1966, s. 199-200), özellikle Osmanlı Devleti ile savaşa götürecektir olayların başladığı 1875 yılından, savaşın sona erdiği 1878 yılına kadar olan dönemde, sadece Osmanlı Devleti ile değil Sırbistan ve Yunanistan ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir (Kofos, 1975, s. 27; Pappas, 2007, s. 166). Netice itibarı ile 19. Yüzyılın son çeyreğinde

Rusya'nın Balkanlardaki tutumu Slav ağırlıklı ve öncelikli olarak değerlendirildiğinden, Rusya ile işbirliğine taraftar olan Yunan siyasetçiler dahi kabul edilmesini gerekli gördükleri bazı şartlar ileri sürüyorlardı (Pappas, 2007, s. 172, 175).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sürecinde Yunanistan'da beş hükümet değişikliği yaşanmıştır. Yunan siyasetinde Charilaos Trikoupes, Alexandros Koumoundouros, Epaminondas Deligiorges kurulan hükümetlerin başında yer alan etkin isimler olarak ön plana çıkmışlardır. Bu siyasetçilerden Trikoupes Yunanistan'ın uzun vadede kendi iç durumunu düzeltmeden, başka bir maceraya girmesine taraftar değildir. *Doğu Sorunu*'nda daha çok İngiliz politikası doğrultusunda bir yaklaşım benimsemiş olan Trikoupes'e göre güçlü bir ekonomi, ordu ve donanmaya sahip olmak öncelikli hedefler olmalıydı. Yunan Kralı'na sadık bir politikacı olarak bilinen Koumoundouros ise tam aksine yayılmacı bir siyasi tutuma sahiptir. Yunan kralı George bir çeşit Slav meselesi olarak değerlendirdiği bu savaşa müdahil olmaya pek hevesli değildi. Deligiorgies ise Rus karşıtı ve savaş istemeyen bir politika gütmektedir. Ona göre Yunan krallığı ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumların savaştan elde edecekleri hiç bir şey yoktu (Pappas, 2007, s. 180-181).

Savaşın en kritik anında, Plevne'deki Türk birliklerini bölmek isteyen Rus Çarı II. Aleksander, bizzat Yunan Kralı George'a müracaat ederek, Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını istemişti. Kral George bu isteğe olumlu bir cevap vermeye eğilimli olsa da işbaşında olan *Ekümenik Hükümet*, özellikle İngilizlerin uyarılarını da hatırlayarak buna yanaşmamıştır. Ancak Rus çarına doğrudan hayır cevabı vermek yerine, birtakım isteklerin yerine getirilmesi durumunda savaşa gireceklerini bildirmişlerdir. Bu istekler, Yunanistan'ın savaş sonunda Tesalya, Epir, Makedonya ve Trakya'nın bir kısmını elde edeceğinin ve denizden olası bir Osmanlı atağı karşısında Rus donanmasının Yunan kıyılarını koruyacağına taahhüt edilmesiydi. Bu istekleri red cevabı ile eş değer gören II. Aleksander bu tarihten sonra Yunanistan'a karşı soğuk bir politika izlemiştir (Markopoulos, 1968, s. 25). Gerçekten Yunan kara ordusu ve deniz gücü kapasitesinin yetersizliği Rusya yanında savaşa girilmesi noktasında mütereddit kalınmasının esaslı bir sebebiydi (Pappas, 2007, s. 182).

Buna rağmen, Yunanistan hükümetleri savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında asayiş bozan birtakım çete faaliyetlerini desteklemiştir. Rum nüfusun yoğun olduğu başta Girit (Tukin, 1996, s. 90) olmak üzere bazı adalarda da birtakım ayaklanmalar görülmüştür. Örneğin Midilli'de Yunanistan'dan gelen bazı âsiler ile bunlara yardım eden yerli ada halkından küçük bir grup karışıklık çıkarmaya çalışmış, ancak ada yönetiminin Babıali'yi zamanında haberdar etmesiyle mesele bir çatışma çıkmadan sonlandırılmıştır (Örenç, 2006, s. 191).

Görüldüğü üzere, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Rusya ile 19. yüzyılın son çeyreğinde giriştiği savaşı irredantist politikası için uygun bir ortam olarak değerlendirmiş olsa da iç sorunları ve askeri ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle Yunanistan Doğu Akdeniz ve Ege'de statükoyu değiştirebilecek bir girişimde bulunamamış, harekete geçmek konusunda uzunca bir süre mütereddit kalmıştır. 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi'nin imzalanmasından iki gün sonra, Yunan birlikleri Osmanlı sınırlarını geçmiş, yani Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Zamanlaması iyi olmayan bu hareket Yunanistan'ı zor duruma düşürmüştür (Markopoulos, 1968, s. 27-28). Yunanistan'a Tesalya'dan askerlerini çekmesi için bir hafta süre verilmiş, aksi durumda Osmanlı Devleti'nin saldırısı veya İngiltere'nin blokajıyla tehdit olunmuştur (Pappas, 2007, s. 183).

1877- 1878 Osmanlı Rus Savaşı, sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti açısından siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi ciddi problemleri beraberinde getirmiştir (Aydın, 1994, s. 499). Savaşın bitiminde ortaya çıkan tablo, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de önemli stratejik değişikliklere neden olacaktır. Rusya'nın savaş sırasında özellikle İstanbul ve Boğazlar üzerinde kurduğu baskı ve bölgeyi ele geçirme tehlikesi, diğer taraftan Anadolu'da Erzurum'a kadar ilerlemesi, çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören İngiltere'nin Akdeniz politikasında birtakım köklü değişikliklere sebep olmuştur (Soy, 2004, s. 9). Yaşanan gelişmeler üzerine, Rusya karşısında mevki kaybettiğine inanan İngiltere, bölgede toprak elde ederek bir denge sağlayabileceğini, aksi takdirde *Levanta*taki pozisyonunun tehlikeye gireceğini düşünmüştür (TNA, FO 358/1). Bu kaygılarla İngiltere bölgede yeni bir statüko kuracaktır. Bu statükonun İngiltere açısından en önemli iki başlığı Rusların Akdeniz'e yerleşmemesi ve Boğazlar ve İstanbul'un olası Rus müdahalesinden korunmasıdır.

İngilizlerin bu tarihte Doğu Akdeniz'de yerleşmeye en elverişli noktayı tespit etmek üzere yaptıkları analizler, stratejik açıdan değerli bulunan liman ve mevkilere ve bölgeye bakış açılarının anlaşılmasına ışık tutacaktır. Bu konuda Albay Robert Home tarafından hazırlanmış rapor dikkat çekicidir. Home, Gelibolu Yarımadası'nın Edremit Körfezi ile Marmara Denizi arasında Asya kısmındaki arazi, Midilli Adası, Limni Adası, İstambulya Adası, Girit Adası, İskenderun, Akka, Hayfa, İskenderiye ve Kıbrıs Adası olmak üzere toplam on merkez üzerinde siyasi, askeri, denizcilik ve ticari açıdan bir analizde bulunmuştur (TNA, FO 358/1; Lee, 1934, s. 77; Kurat, 1968, s. 82-83). Sayılan yerlerden, iki güzel limana sahip mümbit bir ada olarak tanımlanmış Midilli Çanakkale girişinin kontrolü için elverişli olmakla beraber, Hindistan yolunun çok dışında olması nedeniyle bir üs olarak İngiliz politikaları için fazla yararlı bulunmamıştır. Limni, İstambulya ve Girit ise askeri üs olarak değerli görülen adalardı. Bunlardan Limni, Midilli Adası ile

aynı gerekçelerden yani Çanakkale Boğazı'na yakın olmasına rağmen, Hindistan yoluna uzaklığı sebebiyle uygun bulunmamıştır. On iki ada grubuna dahil olan İstanbul'a veya batı literatüründeki adıyla Stampalia, Maltezana Limanı ile beraber askeri bakımdan oldukça uygun bir ada olarak düşünülmüştür. Hindistan yolunun korunması için de elverişli olarak değerlendirilmiştir (TNA, FO 358/1; Lee, 1934, s. 79). Söz konusu mülahazalar Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik konumunun ve potansiyelinin anlaşılması bakımından yeterlidir. Bu dönemde İngiltere başbakanı parlamentoda yaptığı bir konuşmada Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'den ziyade Hindistan için önemli olduğunu açıkça ifade etmiştir (Akalın ve Çelik, 2012, s. 32) Nitekim bu konuda önemli bir çalışmaya imza atan Rifat Uçarol'a göre Albay Home'un 8 Şubat 1877 tarihli raporu İngiltere'nin Kıbrıs'ı seçmesinde çok önemli rol oynamıştır (Uçarol, 1998, s. 40)*.

19.yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz ve Ege'ye yönelik politikasının belirlenmesinde oynadığı öncelikli rolün anlaşılması bakımından, raporda, Girit'teki özellikle siyasi atmosfer üzerine yapılan aşağıdaki değerlendirmelerden bahsedilmesi gerekir. Buna göre, Girit büyük yüzölçümü ve coğrafi mevkii itibarıyla Ege ve Adriyatik denizlerinin gözetlenmesi için ehemmiyetli bir konumdaydı. Sahip olduğu birçok liman ve yeterli ekonomik imkanların yanında, Hindistan ticaretinin korunması için de oldukça elverişliydi. Dolayısıyla Girit'in fiilen İngiliz kontrolüne girmesiyle çok önemli avantajlar elde edileceği düşünülüyordu. Diğer taraftan, Girit'te bulunan oldukça kalabalık Rum nüfus ve bunların uzun zamandır Yunanistan ile birleşme yolundaki faaliyetlerinin adada siyasi huzursuzluğa sebep olduğunun altı çizilerek, bu durumun İngiltere için bir güç yerine zayıflığa sebep olacağı tespiti yapılmıştır. Suriye kıyılarından çok uzak oluşu, Malta ile Port Said arasındaki mesafeyi arzu edildiği oranda kısaltmadığı, ayrıca olası bir saldırı karşısında savunmasının oldukça zor olacağı, Girit'in İngiltere tarafından tercih edilmemesi için sayılan temel sebeplerdir (TNA, FO 358/1; Lee, 1931, s. 239-240). Bu değerlendirmeler sonucunda, İngiltere Kıbrıs konusunda Osmanlı Devleti'ni ikna etmiş ve 4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti ile bir konvansiyon imzalamıştır (Lee, 1934, s. 85; Uçarol, 1998, s. 61). Bir süre gizli tutulan bu anlaşma ile İngiltere Akdeniz'de stratejik bir noktaya yerleşmiştir**.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşa son veren ancak İngiltere başta olmak üzere büyük devletlerin menfaatlerine ters bulduğu Ayastefanos Antlaşması'nın revize edilmesi için Berlin'de bir kongre (13 Haziran-13 Temmuz 1878)

---

* Öte yandan Home'un raporunu yayımlayan Dwight E. Lee'ye göre (Lee, 1931, s. 235-241) İngiltere Kıbrıs'a yerleşme kararını 18 Nisan-10 Mayıs 1878 tarihler arasında almıştır.

** Kıbrıs Adası'nın, İngiltere'nin özellikle askeri beklentilerini karşılama kapasitesi hakkında dönemdeki siyasi tartışmalar ve bunların karikatürizasyonu için (Varnava, 2005, s. 167- 186).

toplantısı ve Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Waddington'un teklifi ve İngiltere'nin desteği ile Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan savaşmamış olmasına rağmen, sınırı bulunduğu arazilerin durumu görüşülürken, Yunanistan da Kongreye katılmıştır (Uçarol, 1986, s. 212). Yunanistan'ı temsil eden Dışişleri Bakanı Deliyannis, prensip olarak, Hükümetinin Rum halkının yaşadığı bütün toprakların ilhakını arzu ettiğini Kongre'de ilan etmekten geri durmamış, ancak zaman ve zemini göz önünde bulundurarak, şimdilik sadece Epir, Tesalya ve Girit Adası'nı istediklerini bildirmiştir. Deliyannis'in bu beyanı, o güne kadar Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde, özellikle Girit'teki isyanlara* el altından destek verilmesi şeklinde temkinli olarak sürdürülen, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik irredantist siyasetinin, ilk defa uluslararası bir kongrede resmen dile getirilmiş olması bakımından bir dönüm noktası ve politika değişikliği olarak değerlendirilebilir.

Girit'in Yunanistan tarafından açıkça talep edilmesi, Berlin Kongresi'nde İngiliz delegeleri tarafından şiddetle protesto edilmişti (Adıyke, 2000, s. 28). Akdeniz'deki güç dengesini ciddi manada değiştirecek olan böyle bir istek, aslında daha sonra, Berlin Antlaşması'nın 24. maddesi uyarınca Yunanistan'a Yanya, Tırhala, Preveze ve Golo taraflarında sınır düzenlemesi ile toprak verilmesini büyük Devletlerin baskıları ile kabul etmek zorunda kalan Osmanlı Devlet adamları tarafından, kısa süre de olsa, gündeme alınmıştır**.

Bazı devlet adamları Epir'in ve Tesalya'nın değil, Girit'in Yunanistan'a terkini daha uygun olacağı düşüncesindeydi. Konu hakkında 8 Şubat 1881'de yapılan toplantıda, sadece Girit'e razı olmaması durumunda Kaşot, Gavdos ve Kerpe adalarının da Yunanistan'a bırakılması gündeme gelmiştir. Dönemin Evkaf Nazırı Suphi Paşa bu görüşte iken, sınır müzakerelerinde *Komiser* olarak görevlendirilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Girit'in stratejik önemi konusunda yaptığı konuşma üzerine, böyle bir tekliften o an için vazgeçilmiştir (Uçarol, 1986, s. 223). Yunanistan'a bırakılacak toprakların geçeceği sınırların belirlenmesi sorunu uzun zaman sürüncemede kalmış ve nihayet 8 Mart'ta Almanya'nın İstanbul'daki elçilik binasında altı büyük devletin elçileri ve Osmanlı Devleti temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda kesin olarak çözülmüştür. Görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni temsil edecek heyete verilen talimatta, Girit'in bırakılmasının bir seçenek olarak sunulması da yer alıyordu. Bu teklifin Osmanlı delegeleri tarafından iki defa gündeme getirilmesi, İngiliz elçisinin doğrudan itirazına yol aç-

* Mesela, D. Bulgaris kabinesi, 1867'deki Girit isyanları sırasında, asilere gayriresmi destekte bulunma kararı almıştı (Orhonlu, 1980, s. 6).

** Antlaşma imzalandıktan hemen sonra, Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne ardi ardına notalar vererek yirmi dördüncü maddenin uygulanmasını isteyecektir (Uçarol, 1986, s. 214; Örenç, 2012, s. 168).

mıştır (Öreñç, 2012, s. 170). Toplantının 23 Mart tarihli altıncı birleşiminde tekrar gündeme getirilmişse de elçilerin bu teklife sıcak bakmadıkları görülmüştür. Hatta bu sırada Girit'in Fransa'ya verileceği şayiaları üzerine, İngiliz sefiri Babiali'ye gelerek konunun aslını öğrenmeye çalışmıştır (Hülagü, 2000, s. 336). Görüldüğü üzere, Akdeniz'de 4 Haziran 1878'de Kıbrıs'ı elde etmesinden sonra oluşan yeni dengeleri bozacak her türlü değişiklik, öncelikle doğal olarak İngiltere tarafından hiçbir şekilde kabul edilmemiştir.

İngiltere özellikle Kıbrıs'a yerleştikten sonra, Doğu Akdeniz'deki konumunu oldukça güçlendirmiştir. Bölgedeki üstünlüğünün korunması kararlılığı ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne yönelik geleneksel İngiliz politikasında ortaya çıkmaya başlayan zihniyet değişikliğinin, Doğu Akdeniz ve Ege'de de birtakım doğal tezahürleri olmuştur. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile kurulan ve Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük Bulgaristan, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda küçültülmüş ve özellikle hamisi olan Rusya'ya Boğazları bypass etme imkanı da sağlayabilecek Ege Denizi'ne çıkışı kapatılmıştır (Uçarol, 2010 s. 393). Bunda Rusya'nın Balkanlar'da ve Akdeniz'de yayılmasından en çok zarara uğrayacak İngiltere ve Avusturya devletleri önemli bir role oynamıştı (Tukin, 1999, s. 371).

Lora Gerd Rus diplomasisinin Kırım Savaşı mağlubiyeti sonrasındaki amacının Doğu Akdeniz'de daha önce sahip olduğu nüfuz ve etkinliği yeniden sağlamak olduğunu söyler. Nitekim 1878'de bu konuda önemli bir mesafe de elde etmiş gibidir. Lakin Güney'deki Slav devletleri ve Romanya 1880'lerden itibaren Batı Avrupalı büyük devletlere temayül etmişler, Yunanistan da dahil olmak üzere Rusya'nın bölgeye yönelik politikasına karşı tavrı almışlardır. Bu şekilde Rusya Balkanlar'da ciddi bir diplomatik izolasyon içinde kalmıştır (Gerd, 2014, s. 117). Rusya açısından bunlardan daha önemli bir mesele, biraz önce vurgulandığı üzere diğer büyük güçlerin Rusya'nın tekrar bölgede etkili olmasına karşı tavırlarıdır.

Berlin Antlaşması'nın Balkanlarda oluşturduğu yeni yapılanma sonrasında, Türkistan'a yoğunlaşmış olan Rusya burada izlediği yayılmacı politika nedeniyle İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir. Diğer taraftan, İngiltere'nin Mısır'a yerleşerek Doğu Akdeniz'i tamamen kontrol altına almak istemesi, Fransa ile bir mücadeleyi kaçınılmaz kılmıştır. Rusya ile de aynı sebeple arası açılan İngiltere, bu iki devlet ilişkilerini ancak 1904 ve 1907 yıllarında yapılan anlaşmalarla normalleştirebilmiştir. Ancak bu tarihten önce, özellikle 1894'te imzalanan Fransız-Rus ittifakı, Akdeniz'de kendisine karşı olası bir saldırı ihtimali karşısında, Osmanlı Devleti'nden de gerekli desteği alamayacağını farkında olan İngiltere'yi endişelendirmiştir (Yurdusev, 1999, s. 573). Diğer taraftan, özellikle II. Wilhelm Almanya'sının

ağırlık verdiği güçlü bir donanmaya sahip olma politikası, İngiltere'yi, Akdeniz'de rakiplerinin ikisinin toplamından fazla sayıda gemiden meydana gelen bir donanmaya sahip olma yönünde bir politika izlemeye sevk etmiştir.

“Akdeniz Koridoru” olarak da tanımlanan bölgenin güvenliği, 19. yüzyıl İngiliz dış politikasının en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Yapılan tartışmaların ağırlık noktasını, Mısır ve Levant'ın düşman kontrolüne geçerek, Londra ile Bombay arasındaki irtibatın engelleneceği hususu oluşturmaktaydı (Hunt, 1988, s. 47). 19. yüzyılın ilk yarısında Doğu Akdeniz'deki rakipleri karşısında nispeten zayıf olan İngilizler* için Doğu Akdeniz, 1869'da Kızıl Deniz ile Akdeniz'i birleştiren Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla daha önemli hale gelmişti (Akalın, 2015, s. 311-312). Mısır sorununun çözümünde olduğu gibi, bu dönemde bölgede yaşanan siyasi sorunların çözümünde İngiltere diğer devletlerle ortak hareket etme yolunu tercih etmişti. Ancak 1870 yılında Almanya karşısında aldığı mağlubiyet neticesinde, Fransızların yeniden donanmaya yatırım yapmaya başlamaları ve 1888'de İngiliz donanması karşısında üstün bir konuma geçmeleri, İngiltere'yi 1889 ve 1893 yılında (*Spencer Programı*) iki donanma yasası çıkarmak zorunda bırakmıştı**. İngiltere bu şekilde Fransa ve Rusya karşısında Akdeniz'deki pozisyonunu korumaya çalışmıştır.

İngiltere, Hindistan'ı Boğazlar üzerinden savunma yönündeki politikasını 1895 yılında terk etmiştir. Başbakan Salisbury bu tarihte Mısır üzerine yoğunlaşarak, tüm dikkatleri buraya çevirmiştir. Salisbury'nin Hindistan'ın savunulmasında Boğazların önemli bir müdafaa hattı olmadığı şeklindeki kararı ile İngiltere'nin İstanbul ve Boğazlar üzerindeki klasikleşmiş koruyuculuk yaklaşımı terk edilerek, bu konuda yeni bir süreç başlamıştır (Yurdusev, 1999, s. 574-575). Bunun İngiltere'nin Doğu Akdeniz için öngördüğü savunma stratejisine yansması 1903'ten önce olmamıştır. Bu arada İngiltere'nin endişelerinin aksine bu tarihten önce ve sonra Rusya doğrudan boğazları ele geçirmek için ani bir deniz hareketi planına sahip değildi. Aksine Rusya da böyle bir girişimin İngiltere'den geleceğini düşünerek, bu duruma müdahale etmek için bazı planlar yapmıştı (Yıldız, 2019, s. 49, 56).

Bu yeni dönemde İngiltere, bölgedeki ticari çıkarları için güvenlik konusuna üst seviyede önem vermeye devam etmiştir. Özellikle Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de yoğunlaşan İngiliz ticaretinin devamlılığı, bölgedeki ticaret yollarının güvenli olmasına bağlıydı. Akdeniz ticaretinin Avrupa'da çıkan savaşlardan bile

* Mısır meselesi sırasında, İngiliz donanmasının rakipleri Mısır ve Fransız donanması karşısında zayıf durumu rakamlara da açıkça yansımaktaydı (Hunt, 1988, s. 53).

** 1889 tarihli ilk yasaya göre 8 büyük savaş gemisi, 2 daha küçük ölçekli ve 38 kruvazör, 4 gambot, 8 torpido gambot inşa edilecekti. 1893 tarihli Spencer Programı'nda ise *Majestik* tipi savaş gemileri inşa edilmesi öngörülmüştü. Buna göre 6 kruvazör ve 36 muhrip yapılacaktı (Hunt, 1988, s. 50, 63-64).

olumsuz etkilendiği bilinmektedir*. Bu bakımdan, bölgedeki dengeleri bozabilecek ve güvenliği uzun süre tehlikeye atabilecek bir siyasi mücadeleye, bu mücadeleden çıkarları en çok zarar görecektir devlet olması bakımından, burada bir denge oluşturmuş olan İngiltere'nin müsamaha göstermesi beklenemezdi. Dolayısıyla Yunanistan'ın Midilli, Sakız veya 1832'ten beri özel bir statü ile idare edilmekte olan Sisam gibi Doğu Ege Adaları'na yönelik bir askeri müdahalesinin önündeki diğer bir engelin de bölge ticaretinin bu süreçte göreceği zarar olduğu söylenmelidir.

1912'de İtalya'nın Rodos ve Oniki Ada'yı işgalinin bölge üzerindeki ve İngiltere'nin Akdeniz'deki konumuna yapabileceği olası etkilerinin incelendiği bir raporda, Ege Denizi'nde *status quo*'nun korunmasının sadece İngiliz politikası olmadığı, bunun aynı zamanda bir Avrupa politikası olduğu şeklindeki ifadeleri dikkate almak gerekir. Bu görüşe göre, uzun yıllardır İngiltere'nin bölgeye yönelik tutumu, hiçbir güçlü denizci devletin, Malta'nın doğusunda bir deniz üssü olarak tahkim edilmeye elverişli herhangi bir bölge veya limanı etkin olarak işgali altına almaması şeklinde devam etmiştir. Bu değerlendirmeye göre, 1827 Navarin baskınından beri Türk donanması sayıca pek önemli olmadığı gibi, Yunan donanması da söz konusu koşulu değiştiremeyecek küçük ölçekli bir seviyede tutulmuştu (Gooch ve Temperley 1933, s. 413-416).

İngilizlere göre, özellikle adaların coğrafi konumları, bunlara hakim olacak, deniz gücüne sahip bir devlete, Levant ve Karadeniz ticaretini kontrol etme imkanı sağlayacağı gibi Mısır'daki İngiliz pozisyonunu da emsali görülmemiş şekilde tehdit edecekti (Foreign Office, 1873, s. 740). Bu bakımdan Akdeniz'deki statüko 1912 yılında İtalya'nın Rodos ve etrafındaki adaları işgal etmesine kadar korunmuş; statükonun devamını kendi menfaatleri açısından en çok savunan devlet olan İngiltere, durumu diğer büyük güçlere de kabul ettirmiştir. Bu süreçte önce Kıbrıs'a, 1882'de de Mısır'a yerleşerek bölgedeki konumunu sağlamlaştırmıştır (Yurdusev, 1999, s. 569).

Rusya ve Fransa ile sorunlarını halletmesine rağmen İngiltere, Almanya ile giriştiği donanma yarışını sürdürmek zorunda kalmıştır (Soy, 2004, s. 66-67). Özellikle Amiral Alfred von Tirpitz'in, Alman İmparatorluğu Donanma Bürosu Genel Sekreteri olmasından sonra Alman donanmasının sayıca güçlendirilmesi yönünde ciddi bir hamle başlatılmıştır**. Kasım 1905'te Alman Hükümeti'nin ilan ettiği yeni

* 1869-1870 Fransız-Alman Savaşı'nın yarattığı olumsuz ortam Akdeniz'deki ticaret hacminin düşmesine ve tüccarların sızlanmalarına sebep olmuştur: (Foreign Office, 1873, s. 740).

** Tirpitz, Mart 1898'de Reichstag'a, Alman donanması 19 savaş gemisi, 8 kıyı koruma gemisi, 12 büyük, 30 küçük kruvazör, destekleyici olarak torpidobot, özel gemiler ve eğitim gemileri şeklinde güçlendirilmesi planını kabul ettirmiştir (Craig, 1978, s. 308).

bir donanma planı, gemi tonajlarında bir artış getirdiği gibi, 16 büyük kruvazör ve 48 muhrip inşasını kabul etmekteydi. Bu adıma İngilizler, 1906'da yeni tip savaş gemileri olan dretnotlar inşa etmeye yoğunlaşma kararı alarak cevap vermişlerdir (Craig, 1978, s. 326). Bu yarış neticesinde ülkesini yoğun bir ulusal güvenlik tehdidi altında hisseden İngiltere, 1905 sonrası ağırlığı stratejik olarak Akdeniz'den Kuzey Denizi'ne kaydırmıştır. Bundan sonra her türlü stratejik öncelik, söz konusu kuzey bakış açısına göre değerlendirilmiştir. Akdeniz'in Kuzey Deniz'i karşısında ikinci bir savaş sahası olarak kabul edilmesi birden bire gerçekleşmemiştir. Akdeniz filosu 1905'e kadar Kraliyet donanmasının temelini oluşturmuştur. 10 savaş gemisi kapasitesine sahip kuvvet 1902'de 14'e yükseltilmişti. Özellikle Amiral Sir John Fisher'in Akdeniz kumandanlığı sırasında (1899-1902) bölgede 14 Fransız ve 5 Rus gemisinden oluşan rakip güç karşısında, sayıca geride bulunulmasının yarattığı endişe neticesinde, 1900'de İngiliz Donanma Bakanlığı'na gerekli uyarıda bulunulmuştu. 1905 sonrası ise Akdeniz'deki Kraliyet donanması sayı olarak önce 8'e, 1907'de ise 6'ya düşürülmüştür (Hunt, 1988, s. 67-68).

3. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz ve Ege'deki Gelişmelere Yaklaşımı

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son çeyreği itibariyle Doğu Akdeniz'de önemli bir hakimiyet alanına sahipti. İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'a yerleşmesi bu durumu değiştirmemiştir. Bu dönemde Yunanistan Girit'i ilhak girişimlerini artıracaktır. Yunanistan'ın bu tavrı 1897'de Osmanlı Devleti ile savaşa neden olmuştur. Dönemin diğer büyük güçleri de şüphesiz bu dönemde Doğu Akdeniz'e yönelik birtakım politikalara sahip olmakla birlikte, Rusya ve Almanya örneğinde olduğu üzere bunlar daha çok bölgede bir askeri üs elde etmeye dönüktü. Bölgedeki güç dengelerini değiştirecek her türlü müdahale ve hareket, özellikle iki devlet tarafından yakından takip ediliyordu. Başka birçok siyasi ve ekonomik meselede birbirine zıt politikalar takip eden bu iki devlet yani Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ege konusundaki tutumları fazlasıyla benzerlik gösteriyordu. Farklı gerekçelerle de olsa her iki devlet de 19. yüzyılın sonlarından itibaren bölgede statükonun devamını savunmuştu.

Bölgede 1878 Berlin Antlaşması sonrasında oluşan statükonun devamını savunmak Osmanlı Devleti tarafından en uygun politika olarak görülüyordu. Bu politikanın bileşenleri ve değişkenleri, alınan güvenlik önlemlerinin sebepleri ve içeriğinin incelenmesi, Osmanlı Devleti'nin bakış açısını oluşturan temel parametrelerin anlaşılmasına imkan sağlayacaktır. 1880'lerin başında Osmanlı Dev-

leti'nin ülke savunmasına yönelik çok kapsamlı çalışmalar yürüttüğü anlaşılıyor. Bu çalışmalarda hızlı bir çöküş ve dağılma tehlikesini önlemeye yönelik tedbirlerin tespiti ve hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Anadolu, Rumeli, Doğu Akdeniz ve Ege adalarındaki savunma tertibatı güçlendirilmiştir. Söz konusu askeri tedbirlerin yanında bölgedeki varlığının devamı için çeşitli jeopolitik değerlendirmeler de yapmıştır. Öncelikle, sürekli olarak Osmanlı Devleti aleyhine genişlemeye ve bu yolda her türlü fırsatı değerlendirmeye çalışan Yunanistan Osmanlı Devleti'nin Adalar Denizi (Ege) politikasının değişkenlerinden biridir. Bununla bağlantılı olarak, Osmanlı Devleti bölgede egemenliği altındaki adaların güvenliğini, idari ve sosyo-ekonomik durumlarını yakından izliyordu. Zira adalar her zaman Akdeniz'e yönelik Osmanlı politikasına temel teşkil etmiştir. Rusya ile yapılan en son savaştan hemen sonra, henüz Doğu Akdeniz'deki adaların Osmanlı askeri stratejisi bakımından bir anlamı vardı. Zaman içinde bu strateji Çanakkale Boğazı'na daha fazla yoğunlaşacak ve burası büyük bir savaş için süreç içinde tahkim edilecektir. Başka bir şekilde değerlendirmek gerekirse, İngiltere bu dönemde savunma hattını Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'a doğru kaydırırken, Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'na çekmiştir. Büyük devletlerin bölgeye yönelik genel politikaları İstanbul tarafından sürekli izleniyor, Akdeniz filolarının hareketleri de bölgedeki idareciler tarafından anlık olarak rapor ediliyordu. İngiltere (Yıldız, 2019, s. 47) başta olmak üzere bölgeye yönelik politikası olan büyük devletler de her zaman bu hareketliliği takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bölgede sahip olduğu toprakları büyük güçler karşısında koruyacak bir deniz gücüne 19. yüzyılın son çeyreğinde artık sahip değildi. Nitekim bu eksiklikten dolayı sonraki yıllarda ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Osmanlı Devleti, üzerinde baskı kurmak amacını güden, adaların işgali şeklinde gerçekleşen geçici müdahalelerden ziyade, bölgede esaslı bir statüko değişikliğine karşı teyakkuzdaydı. Bu tespit Yunanistan için geçerli değildir. Zaten Yunanistan, Ege Denizi dışında Doğu Akdeniz'in diğer bölümleri üzerinde herhangi bir etkiye ve bir politika üretecek siyasi, ekonomik ve askeri kapasiteye sahip değildi. Ege Denizi özelinde bakıldığında Yunanistan Balkan Savaşlarına kadar burada da askeri bir operasyona girişememiştir. Bunun yerine daha çok etnik kimlik merkezli propaganda ve çete faaliyetleri yürütmüştür.

Son olarak Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'i bir bütün içinde değerlendirdiğini, özellikle askeri mütalaalarda bölgedeki adaları da kapsayan stratejik bir yaklaşım içinde olduğunu ifade etmek gerekir. Günümüzde birbirinden ayrı olarak değerlendirilmekle birlikte, son dönem Osmanlı askeri ve siyasi düşüncesinde bu şekilde bir ayrımın olmadığı, özellikle güvenlik politikaları bakımından bütüncül bir mülhazanının varlığı dikkat çekiyor. Bununla birlikte, konu hakkında görüş

bildirmiş askeri ve idari kadrolardaki yetkililerin raporlarından ve bunların da katkısıyla hayata geçirilen uygulamalardan, artık uluslararası çoklu bir rekabetin konusu olmuş Doğu Akdeniz'in bu yönüyle ele alındığı, bu kapsamdaki dengelerin göz önünde bulundurulduğu; Adalar (Ege) Denizindeki Osmanlı varlığına ise her türlü harici müdahale ve etkiden korunmaya üst düzeyde önem ve özen gösterilen bir konu olarak, daha faal ve sonuç alıcı bir şekilde yaklaşıldığı yaşanan gelişmelerden anlaşılmaktadır. Bu bakımdan konu aşağıda iki aşamalı olarak ele alınmıştır.

3.1. Osmanlı Devleti'nin Ege (Adalar) Denizi'nde Egemenlik Politikası

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgede Berlin Antlaşması'nın belirlediği denge ve statükoya karşı tutumu ve takip ettiği hareket tarzının merkezinde bölgedeki hukuki ve fiili egemenliğini korumak ve güçlendirme düşüncesinin yer aldığı görülüyor. Bunun için ise bölgede etkin olmak isteyen Yunanistan ve diğer güç unsurlarının aleyhte politikalarını etkisiz hale getirmek ve karşı uygulamalar hayata geçirmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bir yöntem olarak Ege Denizi'nde Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanına yönelik tehditler ve bunlara karşı geliştirilen politikalar ve önlemleri ortaya koymak konuya bakış için daha geniş bir perspektif sağlayacaktır. Bir kez daha ifade etmek gerekirse, Doğu Akdeniz coğrafyasının önemli bir parçası olarak Ege (Adalar) Denizi bu dönemde genel tablo içinde rekabet yoğunluğu bakımından daha yüksek bir frekansa sahiptir. Bunun sebepleri bölgenin diğer bölümlerinde İngiltere'nin dominant etkisi ve politikaları ile statükonun sürdürülmesinden yana olan devletlerin iradesinin ağır basmasında aranmalıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ege'deki Osmanlı adalarının çok büyük bölümü Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti içinde yönetilmekteydi. Osmanlı arşiv belgeleri devletin çeşitli zamanlarda bölge üzerinde askeri, sosyal, ekonomik ve idari incelemeler yaptırdığını gösteriyor. Bu inceleme genel yani bölgenin tamamına yönelik olabildiği gibi, kimi durumlarda özel bir konuya da odaklanabilmekteydi. Daha önce bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşta 31 Ocak 1878'de ateşkes sağlanmışken Yunan askerleri Osmanlı Devleti'nin sınırlarını geçmiştir. Savaşa girmek konusunda uzun süre kararsız kalan Yunanistan ciddi bir zamanlama hatası yapmış ve uyarılar üzerine geri çekilmiştir. Büyük ihtimalle, benzer bir durumla Ege'de karşı karşıya kalmak istemeyen Osmanlı Devleti, Cezayir-i Bahr-i Sedid'de durum tespiti yaptırarak çeşitli güvenlik önlemleri almıştır.

Bu maksatla bölgeyi ziyaret eden Miralay (Albay) Mehmed Şakir Bey tarafın-

dan hazırlanan 19 Mayıs 1881 tarihli rapor o sırada vilayet merkezi olan Sakız'dan başlayarak, bölgeyi öncelikle askeri yeterlilik bakımından ele almış ve eksiklikleri ortaya koymuştur*. Raporunda üzerinde durulan bazı konuların, bu tarihten önce ve sonra Osmanlı devlet adamları ve bürokratları arasında gerçekleşen çeşitli müzakerelere ve mütalaalarda sıklıkla dile getirildiği söylenmelidir. Tıpkı raporun kaleme alındığı zamandaki gibi, Osmanlı-Yunan ilişkilerinin gerildiği çeşitli dönemlerde, Yunanistan'ın adalarda ayaklanma çıkarma ihtimali bazen bir istihbarat bilgisine dayanarak** bazen ise sadece bir endişe şeklinde gündeme gelmiştir.

Bu endişenin somut bir teyidi olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid'deki adaların neredeyse tamamında Rumların nüfus bakımından kalabalık olması sıkça ifade edilmiştir. Osmanlı devlet adamlarını bu düşünceye sevk eden ise bahsi geçen Rum nüfustan hatırı sayılır bir kısmının Yunanistan vatandaşlığı (tebaiyeti) iddiasında bulunmalarıydı. Bölgede, sakinlerinin Yunanistan'a temayüllerinin ileri derecede olduğu, Kaşot gibi daha küçük adalara yönelik etkili tedbirler alınması gerektiğine Miralay Şakir Bey tarafından ve sonraki benzer raporlarda dikkat çekilmiştir. Batnoz örneğinde zikredildiği üzere, Ortodoks din adamları Yunan propagandasının temel kaynağıydı. Bilhassa askeri bir çatışma beklentisinin yüksek olduğu dönemlerde yerel idarenin merkezden öncelikli talebi adalardaki asker sayısının artırılarak yeni birliklerin konuşlandırılması olmuştur. Miralay Şakir Bey'in raporunun sonuç kısmında yaptığı tasnif ve açıklama, bu dönemde bölgenin savunulmasına yönelik Osmanlı askeri stratejisinin anlaşılmasına ışık tutabilecek değerdedir. Sakız, Koyun, İpsara ve Karyot adalarının savunması için Sakız'da; İstanköy, Batnoz, Leryos, Kalimnos, İncirli ve Astropalya adaları için İstanköy'de; Rodos, Sömbeki, Piskopi, Kerpe, Herkit, Kaşot ve Meis adaları için Rodos'da; Midilli ve Cunda adaları için Midilli'de; Limni, Semadirek, İmroz ve Bozbaba adalarının savunması için ise Limni'de yeterince asker ve birer vapur bulundurulmasını gerekli gören Şakir bey, bahsi geçen adaların etrafındaki adalara askeri yönden hakimiyet kurulabilecek noktada olduğuna ve bu stratejinin yüzlerce senedir süregeldiğine dikkat çekmiştir (Örenç, 20120, s. 194). Gerek asker sevki gerekse ihtiyaç anında küçük askeri çatışmalarda kullanılacak süratli birkaç korvetin bölgedeki adalarda hazır bulundurulması diğer bir etkili tedbir olarak sunulmuştur. Limni ve etrafında bulunan İmroz, Semadirek ve Bozbaba adalarında bir karışıklık veya Yunanistan tarafından buralara bir müdahale söz konusu olursa, yakında bulunan Çanakkale'den asker sevki için de hızlı bir vapur gerekli görülmüştür (Örenç, 2012, s. 193).

* Rapor transkripti için (Örenç, 2012, s. 188-195).

** Osmanlı askeri istihbarat raporlarına göre 19. yüzyılın son çeyreğinden I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde istihbarata en yoğun konu olan ilk üç devlet sırasıyla Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan olmuştur (Yıldız, 2019a, s. 99).

İlerleyen yıllarda bölgeye yönelik güvenlik tedbirlerinin artırılması söz konusu olduğunda asker ve vapur takviyesi değişmez yöntemler olarak gündeme gelmeye devam edecektir. 1885 yılı sonlarında, Yunanistan'da baş gösteren hareketlenme nedeniyle Osmanlı Devleti'nin egemenliğindeki adalarda güvenlik tedbirlerinin artırılması bir kez daha gündeme gelmiştir. Asker sayısının takviye edilmesinin ve özellikle Osmanlı donanmasından gemilerin adalar arasında dolaştırılmasının huzursuzluk ve karışıklık çıkarabilecek bazı kişi ve gruplara karşı caydırıcı bir yönü vardı. Her ne kadar yerel idare daha büyük bir donanma gösterisi yapılması beklentisini dile getirmiş olsa da bu tarihte İzmir'de bulunan bir geminin adalar arasında dolaştırılması yeterli görülmüştür (BOA, Y. A. Res. 33/11). Yirminci yüzyıla girilirken Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi Abidin Paşa *ufak tedbirler* adıyla bazı önerilerde bulunmuştur. Bu kapsamda Leryoz, Meis, Kaşot ve Sömbeki adalarındaki Osmanlı askeri varlığı artırılmalıdır. Bölgede hızlı hareket eden iki vapur bulundurulması, sayıları elliye bulan adalar arasında devriye gezdirilerek ahaliyi Yunan ve Girit korsanlarından ve bunların fitnelerinden koruyacağı gibi, adalara kaçak silah ve sair zararlı maddelerin girişini de engelleyecektir. Diğer taraftan Rodos, Sakız, Midilli ve Limni adalarına yeni tekniklere uygun olarak birer istihkam yapılmalı, her birine en az dört büyük top yerleştirilmelidir (BOA, YEE 10/41).

Osmanlı Devleti, Ege Denizi yanında, Tuna Nehri, İşkodra Gölü ve Basra Körfezi gibi stratejik mevkilerde güvenlik ve asayişin sağlanması, iç ve dış tehditlere karşı bölgelerin savunulması, karasuları ve kıyı güvenliği, korsanlık ve kaçakçılıkla mücadele gibi temel nedenlerle *maiyet* veya *refakat* vapuru olarak adlandırılan karakol gemileri bulunduruyordu (BOA, DH. MKT. 1345/97, Lef 1). Uzun zaman Midilli, Sakız ve Rodos'ta mutasarrıflık yapmış olan Namık Kemal de maiyet vapurlarının adalarda asayişin sağlanması noktasındaki önemine dikkat çekmiştir (Tansel, 1973, s. 385-389). Hızlı hareket ve manevra kabiliyeti nedeniyle maiyet vapuru olarak daha çok korvet, gambot ve istimbot cinsi küçük gemiler kullanılmıştır. Beraberindeki askeri mürettebatıyla doğrudan Bahriye Nezareti tarafından tayin olunan bu vapurlara sorumlu olduğu bölgenin mülki amirine tabi olması nedeniyle maiyet vapuru ismi verilmiştir (BOA, DH. MKT. 2715/7).

19. yüzyılın ikinci yarısında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetini oluşturan adalara ayrı ayrı maiyet vapurları tahsis olunmuştur. Vapurlarda bir subayın emrinde bir miktar da asker bulundurulmaktaydı. Örneğin 1887'de Midilli Adası'nın maiyetinde görev yapan *Ziyet-i Derya* vapurunda, bir kolağasının komutasında 33 asker yer alıyordu. Vapur iki mitralyöz ve iki adet topa sahipti. Aynı tarihte Rodos Adası'nda ise *Gemlik* vapuru bulunuyordu (BOA, Y. Mtv. 31/20; Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Salnamesi 1304, s. 150). Bu vapurlar, belirli süreler dahilinde görev

alanlarındaki adalar arasında *devre çıkmakta* idiler. Örneğin Rodos Adası emrine verilmiş olan *İstanköy Vapur* Eylül 1883 başında Rodos Mutasarrıfının isteğiyle sırasıyla Sömbeki Adası, Anadolu sahilleri, İstanköy, Bodrum, İlyaki, Herkit, İlimye, Sömbeki adalarına uğrayarak yaklaşık beş günlük bir gözlem (tarassut) seyahati gerçekleştirmiş, dönüşte bölgenin durumu hakkında mutasarrıfa bilgi vermiştir (Bahr-i Sefid, no. 33). Bu devriyeler Sömbeki, Meis ve Kalimnos gibi kaçakçılığın yaygın olduğu Batı Anadolu sahillerine yakın adalar ile Girit'teki isyanları yönlendiren elebaşlar için toplanma ve sığınak mahalli olan Kaşot Adası'ndaki yasadışı faaliyetlere karşı caydırıcıydı (BAO, YEE 7/18, Lef 2).

Ege Denizi'nde, Çamlıca (Hydra), Suluca (Spetzia), İpsara (Psara), Çoban (Kaşot) gibi adalarda üstlenmiş olan deniz haydutlarının faaliyetleri 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren dikkat çekici bir şekilde artmıştır. Osmanlı Devleti *izbandit* (bandito) adını verdiği Rum korsanlara karşı bu dönemde zorlu ve kararlı bir mücadele yürütmüştür. Ticaret gemilerine, Batı Anadolu kıyılarına ve adalara baskınlar düzenleyerek hırsızlık, talan ve yapmacılık yapan Ege (Adalar) Denizi'ndeki Rum korsanlar 1821'de başlayan isyan sırasında Yunan donanmasının emrine girmişti (Çelik, 2015, s. 618; Örenç, 2000, s. 336-337). Korsanlık faaliyetleri Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra da söz konusu gruplar tarafından sürdürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin dışında İngiltere de deniz trafiğini tehlikeye atan ve bölge sakinlerini huzursuz eden korsanlarla bölgedeki filosuyla mücadele edecektir. Buna rağmen, bu deniz haydutlarının kullandıkları taktiklerin yanında, denizin sığılığı ve birçok dar geçidin bulunması nedeniyle korsanların tamamen ortadan kaldırılması mümkün olamamıştır.

19. yüzyılın sonlarında korsanlık bölge için hâlâ bir güvenlik problemiydi. Seri ve kolay manevra yapabilen buharlı gemilere rağmen korsanlar fırsat buldukça adalardaki köylere baskınlar düzenlemekteydiler. Bu dönemde korsanların üstlendikleri adaların bir kısmı artık resmen Yunanistan sınırlarında kalıyordu. Dolayısıyla bunların takip edilmesi her zaman kolay değildi. Diğer taraftan korsan saldırılarına maruz kalmış Herkit, Limni gibi adalar idaresinin merkezle yaptığı yazışmalar Osmanlı bahriyesinin sancak statüsüne sahip her bir adada vapur bulundurmakta zorlandığını ve görevli vapurların bir bölümünün çeşitli teknik nedenlerle iş görecekte durumda olmadığını ortaya koymaktadır*. Bölge güvenliği için bu tür vapurların önemine vurgu yapan Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Akif Bey, Rodos'a bağlı bulunan adaların diğerlerine göre birbirinden uzak ve dağınık konumları ve Aydın Vilayetinin karşısındaki Anadolu sahillerinin oldukça açık

---

* Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Akif Bey'in 7 Haziran 1893 tarihli yazısı BOA, İ. AS. 3/60, Lef 4.

bulunması nedenleriyle Rodos Adası emrine iki vapur görevlendirilmesini talep etmiştir (BOA, İ. AS. 3/60, Lef 5).

Miralay Şakir Bey'in 1881'de dikkat çektiği, bölgedeki adalarda Rum nüfusun çoğunlukta olması ve bunların bir bölümünün Yunanistan'a sempati duymaları Osmanlı sivil ve askeri bürokrasisinin yakından takip edip, iki ülke ilişkileri gerildiği dönemlerde önlem almak üzere harekete geçtikleri bir konu olmayı sürdürmüştür. İki ülke arasında 1897 yılında başlayacak olan savaştan yaklaşık beş gün önce, Aydın Vilayeti ve Seraskerlik bu konuya dikkat çekerek, bölgedeki kara ve deniz gücünün artırılmasını istemiştir. Osmanlı hükümeti İzmir'in toplam nüfusunun 2/3'ünü gayrimüslim, bunun içinde 60 binin yabancı ve bunun da yarısının Yunanlı olduğu, Foçateyn, Urla ve Çeşme gibi kazalarda Müslüman nüfusun Hristiyan nüfusa göre azınlık teşkil ettiği, örneğin Urla nüfusunun 2/3'ünün gayrimüslim ve bunun da üç bininin Yunanlı olduğunu değerlendirmiştir. Diğer bir ifadeyle Ege sahil şeridindeki yerleşim yerlerindeki Müslüman nüfusun sayıca az olması bölgedeki idarecilerde güvenlik endişesine yol açmaktaydı. On yıl arayla (1880 ve 1890) kaleme alınmış iki raporda İzmir'deki İngiliz konsolosları da Yunanistan'dan bölgeye mütemediyen yaşanan göçün Batı Anadolu sahillerinde Müslüman nüfus aleyhine gerçekleşen etnik ve ekonomik dengelerdeki değişimi tüm detaylarıyla ortaya koymuştur (TNA, FO 78/3100 ve 195/1693). Bu endişeyi sadece yerel idareler taşııyordu. Osmanlı genelkurmayı da Yunanistan ile ilişkilerin gerildiği bir dönemde Aydın, Kuşadası ve Menemen'de sayıca fazla olan Hristiyan nüfusun yaklaşan paskalya döneminde birtakım taşkınlıklarda bulunabileceğini düşünüyordu. Osmanlı yetkililerinin tüm endişelerinin temelinde bölgede yaşayan Yunanlılar ve onlara yakın bir kısım Rumların *malen ve bedenlen* Yunanistan'ın yıkıcı amaçlarına yardım edecek bir duruş sergilemeleri yer almaktaydı (BOA, MV 91/75).

Osmanlı hükümeti Doğu Akdeniz'deki egemenliğinin önemli bir dayanağını oluşturan adalarda toplumsal ve etnik yapının dış müdahalelere maruz kalabileceğinin farkında olarak, yerel yöneticilerden yabancı diplomatik temsilcilerin bölge halkına yönelik faaliyetlerini takip edip, raporlamalarını istemiştir. Burada endişe kaynağı sadece Yunanistan değil, İngiltere başta olmak üzere diğer büyük devletlerdir. Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi Sadık Paşa 1880 yılı sonlarında *devre* çıkararak Rodos, Meis, Kerpe, Herkit, Sömbeki, İlyaki, İncirli, İstanköy, Kalimnos, Leryoz, Batmos, Karyot adalarında incelemelerde bulunmuştur. Bu konuda kaleme aldığı raporda, vilayete bağlı adaların çoğunlukla Rum nüfusa sahip olduğundan, din ve milliyetçe Yunanistan'a olan temayülden istifade etmenin yollarını arayan Yunan konsolosları bulunduğu bahsetmiştir. Vilayet konu hakkında her zaman teyakuzdaydı. Nitekim kısa bir süre önce Kaşot'taki Yunan konsolos vekilinin

bu nedenle değiştirilmesi sağlanmış, benzer faaliyetler içinde bulunan Rodos'taki Yunan konsolosunun değiştirilmesi için de Hariciye Nezareti'ne başvurulmuştur*.

Osmanlı Devleti, Yunan himayesi ve tabiyeti konusu başta olmak üzere bölgedeki adalar üzerindeki mutlak egemenliğine aykırı gördüğü her türlü tutum, davranış ve yaklaşımla mücadele etmiştir. Egemenliğin en önemli göstergesi olarak, merkezin aldığı her çeşit idari, hukuki ve ekonomik karar imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinde de istisnasız uygulanmıştır. İdari olarak Rodos'a bağlı adalardan bir bölümü 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok defa geçmişteki birtakım fermanları delil göstererek, sadece cüzi bir miktar *maktu* vergi ödemeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaların arkasında özerk/muhtar bir statüye sahip oldukları iması da vardı. 1835 yılında verilen bir fermanla Karyot, Batnoz, Leryoz ve Kelemez adaları sakinlerinin devlete olan sadakatleri devam ettiği müddetçe yıllık 80 bin kuruş sabit (*maktu*) bir vergi ödemeleri ve bunu da aralarında adaletli bir şekilde bölüştürülmeleri uygun görülmüştür (Engin, 2003, s. 105). Söz konusu muafiyet esasında Tanzimat Fermanı ile ortadan kalkmıştır.

Buna rağmen ele alınan dönemde çeşitli defalar, gerek bahsi geçen dört ada halkı sonradan uygulamaya geçirilen yükümlü oldukları birtakım vergileri ödememek, gerekse aslında 1835 tarihli ferman kapsamında olmayan bölgedeki diğer sekiz adanın ahalisi de benzer şekilde *maktu* vergi ödemek için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çıkış aslında eski fermanların çarpıtılmasından kaynaklanıyordu (Engin, 2003, s. 101). Şüphesiz vergi tahsili mutlak egemenliğin en önemli göstergelerinden biridir. Bülbülce, Sömbeki, İpsöz ve diğer bazı adaların sakinleri aynı şekilde benzer iddialar ortaya atmışlardır. Hükümetin yeni vergi uygulamasına dayanak oluşturacak nüfus sayımı gibi birtakım girişimleri de bahsi geçen adalar ahalisinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bunlar arasından özellikle Sömbeki ahalisi Osmanlı yerel idaresi ve onun uygulamalarına karşı adeta fiili bir direniş göstermeye başlamışlardır (Tansel, 1986, s. 240-241). Sömbeki Adası öncülüğünde bölgedeki bazı adaların ahalisinin yapılmak istenen nüfus sayımına karşı çıkmaları Rodos Mutasarrıfı Namık Kemal Bey'i harekete geçirmiştir. Konu Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği üzerinden İstanbul'a taşınmış, aralarında *en serkeş* ahaliye sahip olduğundan sayılması en güç olan Sömbeki'nin bir deniz ablukasına alınması teklif olunmuştur. Böylece, yapılan her türlü nasihate rağmen geri adım atmayan ada sakinlerinin, hükümetin yönetim erkini engellemelerine son verilecekti. Bu şekilde Temmuz 1885'de Rodos'ta bulunan kuvvete ek olarak *Eser-i Nüzhet* ve Marma-

* Vali Mehmed Sadık Paşa'nın 13 Aralık 1880 tarihli raporu (BOA, YEE 100/34).

ris'ten gönderilen *Şat* vapurlarıyla Sömbeki Adası'nın ablukaya alınmasına karar verildi (BOA, MV 4/26). Rodos Mutasarrıfı Namık Kemal ablukayı bizzat hayata geçirmiş, Sömbeki Adası dört gemi tarafından on gün kadar kuşatılmıştır (Tansel, 1986, s. 264). Adaya giriş çıkışların askıya alınması uygulaması sonuç getirmiş ve Ağustos 1885 ortalarında Sömbeki Adası'nın nüfus sayımına başlanmıştır (Tansel 1986, s. 270). Sömbeki Adası'nda nüfus sayımı gerçekleştirmek için başvurduğu yöntem Osmanlı idaresinin mutlak egemenlik ilkesi konusundaki hassasiyetini ve buna hanel getirmeye yönelik fiili girişimlere karşı gerekli adımları atmakta tereddüt etmediğini gösterir.

Vergi muafiyetiyle ilgili benzer iddialar sonraki yıllarda gündemde tutulmaya devam edilmiştir. 1891 yılında Sporad Adaları'ndan; Rodos'a bağlı Sömbeki, Kaşot, Kerpe, Meis ve Herkit ile Sakız'a bağlı Leryoz, Kalimnoz, İpsara ve Karyot adaları sakinlerinin her türlü vergiden, kanundan hatta denetimden azade oldukları yönündeki iddialarını sürdürdükleri anlaşılıyor. Bu sırada dimoyerandiyalar söz konusu ada sakinleri üzerinde fazlaca otorite kurmuş olup, kontrolden çıkmış durumdaydı. Halktan aldıkları yüksek vergilerin ancak küçük bir miktarını devlete ödemekte, kalanı üzerinde istedikleri tasarrufta bulunabilmekteydiler. Söz konusu paraların büyük bölümü kötü amaçlar için kullanılıyordu. Bu cesaretlerini dayanağı ise bölgedeki konsoloslar tarafından himaye edilmeleriydi. Çoğunlukla sünger ticaretiyle meşgul olan bu kişiler, bu amaçla ticari ilişki içinde oldukları Avrupalı tüccarların temsilcisi sıfatıyla, yabancı himayesi altında bulduklarını savunuyorlardı. Bu yolla elde ettikleri diplomatik koruma altında hükümetin uygulamaları ve faaliyetlerine mukavemet ediyorlardı. Bununla kalmayıp, hükümet aleyhine aleni propaganda yapmaktaydılar. Esasında muhtar ve ihtiyar meclisi azalarından meydana gelen dimoyerandiya oluşumunun hükümet ile Rum cemaati arasında aracılık etmekten başka resmi bir fonksiyonu yoktu. Bununla birlikte söz konusu dimoyerandiya heyetleri bu dönemde Avrupa ve Yunan dışişleriyle iletişim halindeydi. Sömbeki'deki heyetin sünger avcılığından alınan verginin kaldırılması için Babalı üzerinde nüfuzunu kullanması talebiyle İngiltere'ye müracaat etmesi somut bir örnektir. Bu heyetler Yunan hükümeti tarafından bölge üzerindeki emellerini hayata geçirmek noktasında önemli bir dayanak olarak görülüyordu. Bu nedenle Yunanistan söz konusu heyetlerin ileri gelenlerine zaman zaman çeşitli nişanlar veriyordu (BOA, YEE 7/18, Lef 2). Anlaşılacağı üzere, vergi muafiyeti iddiaları ve dimoyerandiyalar Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını etkisizleştirmeyi ve egemenliğini itibarsızlaştırmayı amaçlayan Yunanistan'ın suiistimal ettiği iki konu olmuştur. Bununla asıl hedeflenen ise bölgeyi istikrarsızlaştırarak, yönetilemez hale getirmektir.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'e yönelik anlık ve uzun vadeli politikaları ve bu çerçevede hayata geçirdiği birtakım güvenlik stratejileri ile Balkanlarda yaşanan gelişmeler arasında doğrudan ve yakın bir ilişki vardı. Yunanistan'ın özellikle Balkanlardaki birtakım siyasi gelişme ve değişikliklerden istifade etmek istemesi burada belirleyici olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı makamları bölgede yaşanan çeşitli siyasi gelişmeleri çok yönlü değerlendirip, güvenlik önlemlerini gözden geçirmektedirler. 1878 Berlin Antlaşması ile özerk bir statüde kurulan Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhakı sırasında, Balkanlardaki dengenin Bulgarların lehine değişmesi karşısında, Yunanistan, Epir'in daha önce elde edemediği parçasını ve Güney Makedonya'yı işgale kalkışmıştır. Yunan birliklerinin Tesalya'da Osmanlı sınırlarını geçmesi bir askeri çatışmaya yol açmış ve Yunan birlikleri püskürtülmüştür. Bu aşamada büyük devletler konuya müdahil olmuşlar, verdikleri nota ile Yunanistan'ı durdurmaya çalışmışlardır. Nitekim İngiltere, Avusturya, Almanya ve Rusya savaş gemileri Ocak-Haziran 1886 arasında Yunanistan'ı denizden abluka altına almıştır (Andreopoulos, 1981, s. 957; Aydın, 1992, s. 282). Bu dönemde Osmanlı Devleti bir taraftan Yunanistan sınırında birtakım askeri tedbirler alırken, diğer taraftan Girit ve bölgedeki diğer adaların güvenliği gündeme gelmiştir. Yunanistan'ın desteğiyle Girit'te yeni bir isyan başlamış, adadaki Müslümanlar ciddi saldırılara uğramışlardır (Adıyeke, 2000, s. 32). Gelişmeler üzerine Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Girit vilayetlerinden, bölgeye takviye asker ve gemi gönderilmesi talep edilmiştir. Söz konusu talebe yönelik değerlendirmesinde Osmanlı hükümeti, muhtemelen büyük devletlerin baskı sonucu Yunanistan'ın askerlerinin bir bölümünü terhis etmiş olmasını dikkate alarak, konunun kısa süre içinde sonlanacağını öngörmüştü. Bu nedenle vilayetin taleplerine olumsuz cevap verilerek, güvenliğin mevcut kuvvetle sağlanması istenmiştir (26 Mayıs 1886). (BOA, MV 10/20). Öte yandan, gerginliğin üst seviyede olduğu bu dönemde Bahriye Nezareti II. Abdülhamid'in emri üzerine Yunanistan ile yaşanacak olası bir savaş durumunda Osmanlı deniz kuvvetlerinin takip edeceği detaylı bir hareket planı hazırlamıştır. Bu plan temelde Osmanlı donanmasının üç filoya ayrılarak Ege ve Akdeniz'deki stratejik mevkiilerin kontrol altına alınmasına dayanmaktaydı (Yıldız, 2019a, s. 103-106).

Anlık gelişmelerin sonucu alınan bu tür kararlar yanında, Yunanistan'ın uzun vadeli dış politika hedeflerinin Osmanlı makamları tarafından yakından takip edilerek, karşı birtakım politikalar geliştirildiği anlaşılıyor. Şüphesiz, bu çerçevede ilgili makamlara sunulan birtakım rapor ve değerlendirmeler, Doğu Akdeniz dahil, Osmanlı Devleti'nin birçok bölgeye ve konu başlığına dair geliştirdiği politikalara önemli bir zemin oluşturmaktaydı. Bunlardan biri olan Kasım 1890'da Hakkı

imzasını taşıyan değerlendirmede Osmanlı sınırlarında Rumların yaşadığı yerleri gelecekte ülkesinin parçası olarak gören Yunanistan'ın; Girit, Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Yanya vilayetlerini elde etmek için gerçekleştirdiği faaliyetler üzerinde durulmuştur (BOA, Y. PRK. TKM. 19/34.). Üç başlık altında gruplandırılan bu faaliyetler öncelikle Avrupa'nın sempatisini kazanmaya yoğunlaşmıştı. İkinci olarak Osmanlı topraklarında yaşayan Rum tebaanın kışkırtılarak ayaklandırılması ve son olarak deniz ve kara kuvvetlerinin kapasitesinin artırılması hedefleniyordu. Yunan devleti ilk amacında çok ciddi ilerleme kaydetmişti. Avrupa kamuoyu Osmanlı Devleti'nden ziyade Yunanistan'ın yanındaydı. Bu konuda çarpıcı iki örnek olarak, *Navarin* faciası ve Yunanistan'ın bağımsızlığına söz konusu taraftarlığın sebep olduğu, Berlin Antlaşması sonrasında Yunanistan'ın toprak elde ederek büyüdüğü ifade edilmişti. Aynı şekilde 1886'da Doğu Rumeli'nin birleşmesi sırasında Yunanistan'ın tacizleri karşısında harekete geçen Osmanlı ordusunun Yenişehir ve Tırhala'ya ilerlemesi de yine Avrupa müdahalesiyle durdurulmuştu.

Avrupa'ya dağılmış çok sayıda zengin Yunanlının yaptığı yayınlar Yunan kralının Rusya ve Almanya imparatorlarıyla yakınlaşmasına hizmet etmekteydi. Eğer Yunanistan Osmanlı Devleti karşısında anlık bir başarı elde edecek olursa, Yunanistan'ı sahiplenmiş olan Rusya ve Fransa bu durumun kesin kazançlara dönüşmesi için çaba sarf edecekti. Bu aşamada rapor sahibi tarafından İngiltere'nin Yunanistan'ı destekleyen ülkeler arasında zikredilmemesi değerlendirmenin tutarlılığı bakımından dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Zira bölgedeki siyasi ve askeri denklemin devamından yana olan İngiltere, Yunanistan'ın bunu bozacak bir konuma erişmesine uzun zaman temkinli yaklaşmıştır.

Yunanistan ikinci amacı olan Osmanlı tebaası Rumların kışkırtılması ve isyana sevk edilmesine de büyük ölçüde ulaşmış görünüyordu. Bu konudaki değerlendirmede, özellikle Yunanistan tarafından el altından idare edilen Rum okullarında Osmanlı Devleti'ne ihanetin vatanseverliğin gereği olarak öğretildiği ifade edilmiştir. Yunanistan istediği zaman Girit'te isyan çıkarabilecek, Yanya taraflarında ise birkaç bin kişiden oluşan eşkıya çetelerini dolaştırabilecek duruma gelmişti. Silahlı bir ayaklanmaya cesaret edemeyen Osmanlı topraklarındaki Rumlar da genellikle fikri bir isyan halindeydiler.

Bahis konusu değerlendirmelerin ağırlık noktasını, bütün bu gelişmeler karşısında Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin her zaman Yunanistan'a karşı caydırıcı bir seviyede bulunması gerektiği oluşturmaktadır. O zamana kadar Osmanlı Devleti'ne karşı ihtiyatla hareket etmesi, Yunanistan'ın sahip olduğu silahlı güce güvenmemesinden kaynaklanıyordu. Yunanistan'ın bu politikası devlet adamlarının

beyanlarına da yansımıştır. Örnek olarak Trikoupes seçim münasebetiyle yaptığı resmi bir konuşmada, Yunan devletinin *doğal ve irki* sınırlarının elde edilmesi için gerek duyulan büyük mücadele vaktinin henüz gelmediğini ve bu güce biran önce ulaşabilmek için çalışıldığını söylemiştir. Bu dönemde Deliyannis’in başbakanlığa gelmesiyle Yunan isteklerinin şiddetinin bir kat daha artması ihtimali vardı (BOA, Y. PRK. TKM. 19/34).

Yunan donanmasının gelişimi hakkındaki değerlendirmeler bu bölümde ele alınan konu bakımından oldukça önemlidir. Yunan deniz gücünün tehlike oluşturabilecek bir şekilde gelişmekte olduğu, yakın zamanda Fransa’dan satın alınan üç zırhlı ile Yunan donanmasının biraz daha güç kazandığı vurgulanmıştır. Dahası, bu “küçük” donanmanın gemileri sağlam ve makineleri yenidir. Topçuları talim görmüş, gemi tayfası ise deniz içinde büyümüş gemiciler olup tecrübelidirler. Buna mukabil Osmanlı donanmasında büyük eksikler söz konusuydu. Bahriye Nezareti’ndeki idari zaafılar nedeniyle Osmanlı donanmasının gücünde ciddi bir düşüş yaşanıyordu. Geçmişte zırhlı ve ahşap gemilerden oluşan donanma, gerek tekne gerekse makine bakımından uzun bir seferi kaldıramayacak durumdaydı. Gemici seçimi de isabetsiz olup, denize yüzlerce kilometre uzaklıktaki şehirlerin sakinleri donanmaya alınmaktaydı. Donanmadaki topçulardan talim eğitimi almış olanların oranı ise yüzde ondan azdı. Tüm bu gerçeklerin resmi bir tahkikat ile ortaya çıkarılması gerekliydi. Bahriye Nezareti’nin söz konusu zaafına güvenen Yunanlılar mevcut kuvvetleriyle *Adalar Denizi* ve vilayeti üzerinde hakimiyet kurabilecekleri ümidindeydiler. Yunan donanmasının gelişmesi ve Osmanlı donanmasının gerilemesi birkaç sene daha devam edecek olursa Yunanistan’ın hayallerinin gerçekleşme imkanı bulacağını tahmin etmenin güç olmadığı, tüm açıklığıyla ifade edilmiştir (BOA, Y. PRK. TKM. 19/34).

Bu tür genel değerlendirmeler yanında Ege’deki Osmanlı adalarında yöneticilik yapan görevliler de sorumlulukları altındaki bölgeler hakkında birtakım konuları gündeme getirdikleri raporlar sunmaktaydılar. Bu tür raporlarda genellikle, ilgili bölgenin yönetilmesini istikrarsızlaştıran kimi gruplar ve bunların hareket tarzları üzerinde durulmuş, çeşitli uyarılar iletilmiş ve alınan lokal önlemler hakkında bilgi verilerek, merkezi yönetimden destek istenmiştir. Başta Yunanistan olmak üzere ecnebi konsolosluk görevlileri, Ortodoks din adamları ve bazı yerel nüfus gruplarının Osmanlı idaresini zorlaştıran tutumları öncelikli şikayet konularıydı. Öte yandan, Osmanlı hakimiyetindeki bazı adalarda yaşayan Rum tebaanın Yunanistan’a yönelik ilgisi bu dönemde de oldukça tartışılmıştır.

1879 yılının son günlerinde Midilli Mutasarrıflığına getirilen Namık Kemal, Osmanlı merkezi idaresi ile olan detaylı resmi yazışmaları, mektupları ve raporlarında yukarıda sayılan şikayet konularını sıkça dile getirmiştir. 15 Ekim 1884 tarihine kadar Midilli, oradan becayişle Rodos ve Aralık 1877'de tayin olduğu Sakız Sancağı mutasarrıfı olarak vefat tarihi olan 2 Aralık 1888'e kadar kesintisiz 9 yıl bölgede görev yapmış Namık Kemal'in bahsi geçen konularda onlarca yazışması bulunmaktadır (Ünver, 2012, s. 124). Midilli Adası'nda sürgün ve sonra yönetici olarak bulunduğu uzun dönemde karşılaştığı bu tür sorunları ve aldığı önlemleri anlattığı *Midilli Risalesi*'ndeki iki tespiti özellikle dikkat çekicidir. Namık Kemal'e göre öncelikle, Midilli'de nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Rumlar Yunanistan'ın yönetimine girmektense Osmanlı idaresi altında kalmayı tercih edeceklerdir. Osmanlı idaresinde ise Sisam Adası gibi özerk bir statüye sahip olmayı arzulamaktaydılar. İkinci olarak, Yunanistan'ın önceliği Osmanlı adalarını ele geçirmek değildi. Zira yeterli deniz gücüne sahip olmayan Yunanistan, böyle bir adım için uluslararası konjonktürün uygun olmadığını farkındaydı. Bunun yerine Bulgaristan ile rekabet halinde bulunduğu Rumeli'deki sınırlarını genişletmeye öncelik vermişti. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti hakimiyetindeki adaları, Sisam örneğindeki gibi, görünüşte Osmanlıya bağlı ancak gerçekte müstakil idarelere dönüştürmeye çalışmaktaydı. Yunanistan bu süreçte, bahsi geçen adalarda kıskırttığı Hristiyan nüfusu Babiali'yi meşgul edecek küçük problemler çıkarmaya, bu konularda Avrupa'ya ve Osmanlı hükümetlerine şikayetlerde bulunarak, adaların iç işlerinde bir çeşit özerklik elde etmek için çalışmaları gerektiğine ikna etmişti (Ünver, 2012, s. s. 127-128).

Namık Kemal'den sonra Midilli'de mutasarrıflık yapan Fahri Bey de adanın idaresini zora sokmak isteyen benzer grupların faaliyetlerinden şikâyet etmiştir*. Dikkat çekici olan ise gerek Namık Kemal gerekse Fahri Bey Midilli Adası'ndaki Rumların Yunanistan'a yönelik ilgilerinin papazlar ile cemaat ihtiyar meclisi olan dimoyerandiyalar tarafından yönlendirilmeye çalışıldığına dair tespitleridir. Sayıları fazla olmayan, Fahri beyin *kalburüstü takımı* olarak adlandırdığı bu küçük grup menfaatleri zarar görmeye başlayınca, sancak idaresini yönetilemez hale getirmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktaydı. Bunların en önemli destekçileri ise bölgede görev yapan Yunan konsolosları ve az sayıdaki Yunanistan taraftarıydı. Bununla birlikte adalarda sakin Rumların çok büyük bölümünün Osmanlı yönetimiyle herhangi bir sorunu yoktu. Namık Kemal ve Fahri Bey gibi gelişmeleri yakından takip ederek, meselelere nüfuz edebilen dikkatli yöneticiler ve sadece yönetim değil, iktisat, bayındırlık, ticaret, eğitim vb alanlarında kendi görev saha-

* Fahri Bey'in Sadarete gönderdiği 13 Haziran 1889 tarihli rapor (BOA, Y.PRK.ASK. 5/36).

larında gerçekleştirdikleri altyapı projeleri bu tür yıkıcı faaliyetlerin geniş kitleler nezdinde karşılık görmesinin başarılı bir şekilde önüne geçmekteydi. Bunun yanında daha genel planda, ülkenin çok büyük bir bölümünde hayata geçirilen geniş kapsamlı Tanzimat reformlarının olumlu sonuçları sayesinde (Örenç, 2005, s. 101-108). 19. yüzyılın ikinci yarısından Yunanistan'ın işgaline uğradıkları tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin idaresindeki adalarda bir huzur ve istikrar ortamı oluşturmada büyük oranda başarılı olduğundan bahsetmek gerekir.

Buna karşın Osmanlı Devleti'nin söz konusu huzur ve istikrarı sağlayabilmesi için çok farklı unsurlarla mücadele etmesi gerekmiştir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Vali yardımcılığı yapmış Mehmed Tevfik Bey 1891 yılında Mabeyn'e taktim ettiği kapsamlı raporda vilayete yönelik Yunan ve İngiliz politikaları üzerinde özellikle durmuştur. Mehmed Tevfik'e göre, bir kısmı iskan edilmemiş yüz otuz iki adayı bünyesinde barındıran ve Osmanlı Devleti için siyasi ve coğrafi açıdan önemli bir konumda bulunan vilayette Yunanistan ve diğer yabancı devletlerin dolayına sokulan fikir ve emellerinin etkili olması tehlikesi söz konusuydu. Toplam nüfusu 246.019 olan vilayette 28.536 Müslüman yaşamaktaydı. Nüfus yapısından kaynaklanan dengesizlik, vilayette başta yabancı devletlerin zararlı faaliyetleri olmak üzere birtakım problemlere yol açmaktaydı. Eskiden beri kendi hallerinde yaşamakta olan Rodos Adası'ndaki Rumlar son dönemde ataletleri nedeniyle mal ve mülklerinin ecnebilerin ellerine geçmesiyle oldukça fakirleşmişlerdi. Bunlar bölgedeki diğer adaların sakinleriyle karşılaştırıldığında devlete yönelik herhangi bir zararlı faaliyetin içinde yer almasalar da etrafta bulunan *Sporat Adaları*'nda görülen karışıklık ve fesat Rodos'ta bilinçsiz ve fakir bir kesim üzerinde zamanla etkili olmaya başlamıştır. Dolayısıyla birkaç yüzyıldır bir güvenlik sorunu teşkil etmeyen Rodos Adası bahsi geçen sebep yüzünden son zamanlarda yabancı devletlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Mehmed Tevfik Bey İngilizlerin Kıbrıs'a geçici olarak yerleşmiş olmalarının, coğrafi yakınlık bakımından Rodos'a yabancı ilgisini artıran diğer bir faktör olduğu görüşündedir. Bu noktada Rodos'ta bulunan yabancı devlet konsoloslarının faaliyetlerinin yoğunlaştığına dikkat çekerek, özellikle İngiliz konsolosunun adanın sosyolojisine yönelik çalışmalarını gündeme getirmiştir. Öte yandan İtalyanlar bölgedeki adalarda İtalyancanın yaygınlaşmasına, Fransa ise sahip oldukları okullar üzerinden bölge sakinlerini kazanmaya çalışmaktaydı. Bu durum karşısında Mehmet Tevfik Bey çözümü bölgedeki konsolosların faaliyetlerinin her zaman yakından takip edilmesi ve adalardaki halkın sorunlarının çözümü için bu konsolosların aracılığına müracaat etmelerine yer bırakmayacak bir yerel yönetim takip edilmesinde görmüştür (BOA, YEE 7/18, Lef 2; Tuncel ve Bostan, 1998, s. 43-45).

Raporda Yunanlıların gizli faaliyetlerinin en fazla karşılık bulduğu yer olarak nitelenen Sakız Adası'ndaki siyasi ortam hakkında detaylı bir analiz yer almaktadır. Bir taraftan Yunanistan'ın gönderdiği memurlar diğer taraftan aslen Sakızlı olup İngiltere parlamentosunda milletvekilliği yapmış *Ralli*'nin siyasi nüfuzunu kullanarak, Sakız'ın, Sisam gibi özerk bir statüye kavuşturulmasına yönelik İngiliz hükümeti nezdindeki girişimleri nedeniyle ada ahalisinden bir kesim fikri zehirlenme yaşıyordu. Sakız'da bozgunculuk yapan bu iki grup adadaki Osmanlı yönetiminin en küçük bir idari *gafletini* çok büyük bir zulüm ve haksızlık olarak gösterip dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmış Sakızlıları heyecana getirerek, Avrupa kamuoyuna yönelik yalan neşriyatta bulunuyordu. Bunlar Sakız'ın ihtiyar meclisini (dimoyerandiya) de amaçlarına alet etmekteydiler. Bahsi geçen zararlı faaliyetler Sakız'daki Rumların çoğunda Yunanistan'a bir ilgi ve yakınlık meydana getirmiştir. Öyle ki adada gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerde bu temayül aleni olarak ortaya konulmuştur (BOA, YEE 7/18, Lef 2; Tuncel ve Bostan, 1998, s. 46-47).

Bahsi geçen Sakız asıllı İngiliz milletvekili Pandeli Ralli, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa, Hindistan ve ABD'de ticari faaliyetleri bulunan meşhur Ralli ailesine mensup olup 1875-1885 yılları arasında Liberal Parti'den milletvekilliği yapmıştır. Pandeli Ralli 1883 yılında Parlamento'da İngiltere Dışişleri Bakanı müsteşarına yönelttiği bir soruda Sakız'a Sisam Adası'ndaki gibi bir özerk statü vermesi için İngiliz hükümetinin Babıali'ye baskı yapıp yapmayacağını, en azından adaya bir Hristiyan *vali* atanmasının tavsiye edilme durumunu sormuştur (HC Deb. 16 July 1883). Pandeli Ralli örneği Mehmed Tevfik Beyin dile getirdiği gibi, farklı coğrafyalara dağılmış siyasi ve ekonomik nüfuz sahibi Yunanlıların Osmanlı hakimiyetindeki adalarının yönetimine yönelik etkilerinin ulaşabileceği seviyeyi göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Yunanistan biraz daha ileri giderek, Sakız'a bağlı ve nüfusunun tamamı Osmanlı tebaası olan İpsara halkına Yunan parlamento seçimlerinde oy kullanma hakkı tanımıştı. Mehmed Tevfik Bey Sporad adalarının ahalesinin hırçın mizaçlarından bahsederek, daha önce yaptıkları gibi mutasarrıf, kaymakam veya nizamiye mahkemelerinin reislerinin çalışmalarına engel olacak birtakım hareketlerde bulunurlarsa, cesaret edenlerin gerektiği gibi cezalandırılmalarını, bu tür aşırılıkların artırmasının önüne geçilmesi bakımından önemli görmekteydi. Bu adalar, Sakız ve Rodos'da bulunan yabancı konsolosların diplomatik sorumluluk alanına giriyordu. Bunun dışında, İtalya Sömbeki'de, Yunanistan Meis'te ve Fransa Kaşot'ta konsolosluk görevlisi bulunduruyordu. Mehmed Tevfik Bey özellikle Kaşot Adası'na dikkat çekmiştir. Hiçbir Fransa vatandaşı bulunmamasına rağmen Kaşot'ta Fransa konsolos vekili sıfatını takınmış bir kişi, Yunanistan'ın emellerine hizmet

etmekteydi. Basılı yayınlar yaparak halkta fikri bir coşku yaratmaya çalışan bu kişiye işten el çektirmişti.

Yunanistan'daki siyasi gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı Devleti Doğu Akdeniz, Ege ve Balkanlar'daki askeri pozisyonunu gözden geçiriyor, bu çerçevede güvenlik tedbirlerini artırıyordu. Trikoupes'in iktidara gelmesi üzerine Haziran 1892'de II. Abdülhamid Osmanlı genelkurmayını Girit, Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Rumeli'deki sınırlara yönelik muhtemel bir Yunan tasallutu konusunda uyarmıştı. Bu sırada Yunanistan'ın toprak elde etmeye yönelik birtakım teşebbüslerde bulunması beklentisinin olduğu anlaşılıyor. Serasker Hasan Rıza Paşa'ya göre Yan-ya ve Girit'te Yunanistan tarafından başlatılacak bir isyan veya savaş karşısında Osmanlı Devleti oldukça hazırlıklı durumdaydı. Her iki mevki için de detaylı bir askeri planlama yapılmıştı (BOA, Y.Mtv. 63/82). Öte yandan, uzun yıllar Osmanlı Devleti'ne karşı çetecilik faaliyetleri yürüten Yunanistan 1897 yılından önce fiilen bir savaşa cesaret edememiştir. Beklentileri doğru çıkaracak şekilde, savaş Girit Adası'nda yaşananlar neticesinde başlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne karşı 1897 yılında giriştiği *Otuz Gün Savaşı* Yunanistan için *küçük düşürücü* bir yenilgiyle sonuçlanmıştır (Clogg, 1997, s. 92). Buna rağmen, bu çalışmanın girişinde tartışıldığı üzere, dönemin büyük devletlerinin Yunan irrudentizmine yönelik müsamahakar tavırları nedeniyle Yunanistan ağır bir barış antlaşmasına imza atmak durumunda kalmayacaktır.

Savaş Yunanistan'ın Girit'e asker çıkararak işgale kalkışması üzerine başlamış, büyük devletler buna müsaade etmemiş, ada müşterek bir şekilde abluka altına alınmıştır. Bununla birlikte savaş sırasında denizlerde çok ciddi bir mücadele söz konusu olmamıştır. Osmanlı donanması, birtakım teknik eksiklikler nedeniyle Boğazın müdafaasında kullanılmak üzere Çanakkale'ye konuşlandırılmıştır (Tezel, 1973, s. 556-557). Söz konusu savaş askeri strateji bakımından detaylı bir şekilde inceleyen Goltz Paşa'ya göre, Yunan donanması gemilerin sayısı, ağırlığı ve top sayısı bakımından Osmanlı donanmasının oldukça gerisinde olsa da gemilerin zırhı, topların çapı, sürat ve manevra kabiliyeti bakımından üstün durumdaydı. Dört küçük filoya ayrılmış söz konusu donanma savaş öncesinde yaptığı talim ve manevralarla gayet hazır bir duruma olmasına rağmen sevk ve idaresinde "cesurane" davranılmadığından, savaşta hiçbir işe yaramamıştır (Yılmazçelik ve Aksın, 2001, s. 34-35).

Savaşı kaybeden Yunanistan bir savaş tazminatı ödemek ve Osmanlı Devleti lehine küçük bir sınır düzenlemesine gitmek durumunda kalmıştı ama Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya'nın itirazlarına rağmen diğer dört devletin kara-

rıyla Girit'te Yunan Kralının oğlu George'un üç yıllığına yüksek komiser atandığı bir otonom idare oluşturulmuştu*. Yüksek komiser prens George, gelecekte Yunanistan'ın başbakanı ve etkili bir siyasetçi olacak Giritli avukat Venizelos ile ciddi görüş ayrılıkları yaşamış; bir süre sonra adanın Yunanistan ile birleşmesini isteyen Venizelos isyan etmiştir. Büyük devletler Akdeniz'deki dengeleri bozacak böyle bir birleşmeyi kabul etmediler. Gelişmeler üzerine prens George görevden el çektiler, adadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Dahası, Girit'te yaşananlar Yunanistan'da 1909'da gerçekleşen askeri darbenin en başta gelen nedenleri arasında yer alacaktır (Moiras, 2006, s. 29-31, 108). Daha önce de bahsedildiği üzere, Yunanistan'ın müdahaleleri neticesinde Girit 1913 yılına kadar bölgede bir istikrar-sızlık kaynağı olmayı sürdürmüştür. İşgale giden yaklaşık beş yıllık dönem Girit meselesinde *belirsizlik yılları* olarak adlandırılmıştır (Öksüz, 2010).

1897 sonrasında Yunanistan'daki her türlü askeri ve siyasi hareketlilik Osmanlı makamları tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmiştir. Atina'daki Osmanlı sefaretinin ilettiği bilgiler, İstanbul'daki ilgili kurullarda değerlendirilmiş ve Yunanistan'ın olası birtakım adımlarına yönelik tedbirler belirlenmiştir. Kısa bir süre sonra, Yunan genelkurmayının yeniden silah ve mühimmat tedarik etmeye çalışması ve Yunan kralının bazı Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği seyahatlerden Yunanistan'ın bir intikam arayışı içinde olduğu değerlendirilmiştir. Osmanlı makamları çıkacak bir savaşta Yunanistan'ın Akdeniz'de bulunan Osmanlı adaları ile Yanya'nın güneyine yönelik saldırılar düzenleyeceklerini öngörmekteydiler. Bu nedenle Yunanistan'ın hedefi olabilecek adalarda istihkâmların inşa ve takviyesiyle, Yunan gemilerinin Anadolu sahillerine yaklaşmalarını önleyecek tedbirlerin alınması konusunda *Askeri Komisyon*'a talimat verilmiştir**.

Bölgedeki değişiklikleri yakından takip eden Osmanlı Devleti yirminci yüzyılın başlarında Ege Denizi'nde dikkat çekici iki önemli operasyona imza atarak, Rumeli ve Anadolu kıyılarına oldukça yakın iki ada üzerindeki hakimiyetini herhangi bir tartışmaya yer olmayacak şekilde netleştirmiştir. Bunlardan ilki coğrafi konumu itibarıyla hem Balkanlar hem de Boğazlar için hassas bir konumunda bulunan Ege Denizi'nin en kuzeyindeki Taşoz Adası'na, diğeri ise Ege Denizi'nin güneydoğusunda, Batı Anadolu sahillerine oldukça yakın bir konumda bulunan Sisam Adası'na yöneliktir.

* Prens George'un 1898-1906 arasındaki yüksek komiserliği hakkında bir değerlendirme için bkz (Holland ve Markides, 2008, s. 108-131).

** Seraskerliğe yazılan 4 Kasım 1899 tarihli tezkire (BOA, YEE 150/119).

İngiltere'nin Mısır'a yerleşip Hıdivlik üzerinde nüfuz oluşturması sonrasında, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya 1813 tarihli bir fermanla şahsen temlik edilmiş olan Taşoz Adası'nı işgal etmesi ihtimali belirmişti. İngiltere Akdeniz donanması için uygun bir yer aradığı sırada, Taşoz da gündeme gelmişti. Balkanlar'da bilhassa Makedonya'daki gelişmeler bölgeye yakın konumdaki Taşoz Adası'nın jeostratejik önemini artırmaktaydı (Erden, 2004, s. 76). Ayrıca adada var olan kıymetli madenlerin işletme imtiyazlarını almak için başta Almanya olmak üzere çeşitli ülkelerin vatandaşları arasındaki mücadele, tarafların mensup oldukları ülkelerin nüfuzunu kullanmaktan çekinmeyen yaklaşımı nedeniyle Taşoz Adası'nın büyük güçler arasında ekonomik ve siyasi bir rekabet konusu olmasına yol açmak üzereydi (Kızıltoprak, 2004, s. 153-154). Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti'nin kritik müdahalesiyle Taşoz Adası, idari bakımdan 1902'de Selanik'e bağlanmış, kısa süre sonra sancak olarak teşkilatlandırılarak devlet merkezi ile doğrudan sıkı bir irtibat kurulmuştur. Mehmed Ali Paşa vakfının adadaki tasarrufu ise vakıf işleriyle sınırlandırılmıştır (Erden, 2004, s. 88-93; Kızıltoprak, 2011, s. 160).

Büyük güçlerin baskısı ile Osmanlı Devleti tarafından 1832'de *mümtaz eyalet* statü verilmiş Sisam Adası, üyeleri ada halkı tarafından seçimle belirlenen genel meclisin başına reis olarak Osmanlı Devleti'nin atadığı Ortodoks mezhebine mensup bir bey tarafından yönetilmeye başlanmıştı (Örenç, 2011, s. s. 342-343; Balta, 2009, s. 273). Sisam'da kurulan *muhtariyet* idaresinin sınırlarını belirleyen ilk fermandaki bazı hususları kısa süre sonra kendi lehine değiştiren Osmanlı Devleti adaya bir miktar asker ve bir savaş gemisi konuşlandırmıştır (1850). (Örenç, 1995, s. 98-99). İçişlerinde özerk, dışişlerinde ise tamamen Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Sisam, Yunanistan'ın Girit'ten sonra bölgede istikrarsızlık kaynağı oluşturmak için çalıştığı bir yerdi. 1902'de Eterya üyesi D. Sofulis'i Sisam'a gönderen Yunanistan adadaki faaliyetlerini en üst seviyeye çıkarmıştır (Kutbay, 2005, s. 2).

Osmanlı Devleti çeşitli defalar Sisam'a müdahaleyi düşünmüş olmasına rağmen bu girişimin yabancı bir gücün adaya yönelik harekete geçmesine yol açabileceği endişesiyle temkinli bir politika izlemiştir (Örenç, 1995, s. 145). Yunanistan destekli grupların muhalif faaliyetleri Sisam'a tayin edilen beylerin kısa süreler içinde değiştirilmelerine neden oluyordu. Bir süre sonra söz konusu müdahalelerin egemenliğine zarar verdiğini gören Osmanlı Devleti, 1907 yılı sonlarında Sisam Beyi olarak atanan Andrya Kopas'ın talebi üzerine adadaki askeri varlığını, dolayısıyla kontrolünü artırmak için harekete geçmiştir. Bu karar Yunanistan'ın desteğiyle hareket eden Sofulis'in liderliğindeki grubun açık isyanına yol açmıştır. Mayıs 1908'de başlayan olaylar sırasında resmi daireler saldırıya uğramış, silahsız askerler kışlalarında kuşatma altına alınmış, saldırıya uğrayan Müslümanlardan

hayatını kaybedenler olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti en büyükleri *Hamidiye* kruvazörü olmak üzere bir torpidobot, üç gambot ve üç nakliye gemisinden oluşan filoyu Galatalı Halil Paşa'nın idaresinde Sisam'a göndermiştir. Filonun amacı korkutmak olan top atışı himayesinde karaya çıkarılan askeri birlikler isyana son vermiştir. Tüm çabalara rağmen Sofulis beraberindeki bir grupla Yunanistan'a kaçmayı başarmıştır (Tezel, 1973, s. 567; Örenç, 1995, s. 146-149). 26 Haziran'a kadar Sisam'da kalan Osmanlı filosunun bu müdahalesi ile asayiş tesis edilmiş, Osmanlı Devleti Sisam üzerindeki egemenliğini etkisizleştirmeye yönelik Yunanistan'ın organize gayretlerine net bir cevap vermiştir.

Bu şekilde Osmanlı Devleti Ege Denizi'nde egemenliğini pekiştirerek, Yunanistan kaynaklı müdahaleleri bertaraf etmiştir. Aynı şekilde büyük güçlerin bölgedeki statükoyu korumasını çıkarları gereği önemsemiş ama içlerinden birinin etki alanını genişletmek üzere adalara yönelik bir hamle yapma ihtimaline karşı açık vermemeye çalışmıştır. Uyguladığı yakın takip, idari ve askeri hamlelerle bölgedeki varlığının tartışmaya açılmasına müsaade etmemiştir. En yakın ve saldırıya hazır gördüğü Yunanistan'a karşı her zaman savaşa hazır olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgede askeri ve idari bir istikrar ortamı sağlama çabası karşısında Yunanistan huzursuzluk ve istikrarsızlığı artırıp, uluslararası destekle Ege'de sınırlarını genişletmeye çalışmıştır.

3.2. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'e Yönelik Politikası

19. yüzyılın sonları itibariyle Doğu Akdeniz büyük güçlerin menfaatlerini gerçekleştirmek için uygun ortam kolladıkları bir mücadele alanıydı. Genel itibariyle İngiltere'nin başını çektiği bir grup bölgede 1878 yılı itibariyle oluşturulan dengelerin sürdürülmesini savunuyordu. Bununla bir taraftan Rusya'nın bölgeye yerleşmesinin diğer taraftan Fransa'nın Kuzey Afrika'daki nüfuzunu genişletmesinin engellenmesi kastedilmekteydi. Değişik seviyedeki Osmanlı bürokratları bölgedeki bu uluslararası rekabete dair görüşlerini çeşitli zamanlarda üst makamların dikkatine sunmuşlardır. Şüphesiz bu raporlar döneminde söz konusu uluslararası rekabetin ne şekilde okunduğuna dair bir bakış açısı sunmaktadır. Osmanlı Devleti bu dönemde Doğu Akdeniz'deki varlığına zarar verecek bir değişikliğin yaşanmasını istemiyordu. İngiltere'nin Mısır'dan çıkarılması için yoğun bir diplomatik mücadele yürütmekteyken, büyük devletlerin kendi aralarındaki stratejik ittifaklara temkinli yaklaşılmaktaydı.

Osmanlı Devleti, 1878'de Doğu Akdeniz'de oluşturulmuş statükonun değişmesine neden olacak devletlerarası bir çatışma ihtimaline karşı teyakkuzda bulu-

nuyordu. Bu nedenle bölgeye yönelik her türlü diplomatik bilgi ve haberi analiz ederek, egemenlik haklarını gözetiyordu. Doğu Akdeniz'deki statükonun muhafazası çeşitli konular etrafında gündeme gelmiştir. Bunlardan biri Mısır meselesidir. İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgali Osmanlı Devleti ile arasında uzun süren bir diplomatik krize yol açmıştır. İngiltere'nin Mısır'dan çıkarılması II. Abdülhamid döneminin en önemli diplomatik meselesi olmuştur (Kızıltoprak, 2010). Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştiren Süveyş Kanalı'nın açılması (1869) sonucu stratejik konumu üst düzeye çıkan Mısır İngiltere tarafından Doğu'daki sömürge imparatorluğunun güvenliği için kritik bir mevki addolunuyordu. Nitekim 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngiltere önce Rusların Boğazlara ulaşmaları ihtimalini bölgeye savaş gemisi göndererek ortadan kaldırmış, sonra Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya'nın, kontrolünde kurulan büyük Bulgaristan üzerinden Ege Denizi'ne sarkmasını Berlin Antlaşması'nda ortadan kaldırmıştı. Bu süreçte Kıbrıs'a yerleşerek, Süveyş'e kuzeyden gelebilecek bir tehdidin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla İngiltere, Rusya dahil hiçbir gücün Doğu Akdeniz'de söz sahibi olmasını istemiyordu.

Berlin Antlaşması'ndan hemen sonra Tunus'ta ve Mısır'da artarda yaşadığı işgaller karşısında Osmanlı Devleti Rumeli, Anadolu ve Akdeniz'de alınması gerekli savunma tedbirlerini ortaya koyan geniş kapsamlı bir güvenlik analizi yapmıştır. Bu tarihten itibaren artık savunmaya dönük tedbirlerin sıklıkla gündeme geldiği ve hayata geçirildiği bir sürece girilmiştir. Donanma sahibi devletlere karşı ülke genelinde alınacak önlemlerin belirlendiği 1882 yılındaki bu çalışma kapsamında Akdeniz'in merkezi olarak görülen Girit'in özellikle Suda limanı her türlü duruma karşı savunmaya elverişli bir yer olarak, donanmaya için güzel bir tersane ve üs görevini yerine getirmeye uygun bulunmuştur. Suda Limanı'nın müstahkem tutulması için limana hakim İzzeddin Hisarı ve Suda Adası'ndaki istihkamların güçlendirilmesi, ayrıca Karamustafapaşa istihkamının da yeniden inşa edilmeli teklif olunmuştur. Trablusgarp'ta yapılmaya başlanan istihkamın tamamlanması; İzmir Limanı'nın girişinin muhafazası için Yeni Kale mahallinde yapılan sahil tabyasının da biran önce bitirilmesi gerekli görülmüştür. Midilli Adası'nda Sigrî Limanı ile Midilli şehri civarında Edremit Körfezi'ne bakan bir noktanın da tutulması savunma açısından önemli bulunmuştur. Akdeniz savunması için takviye edilmesi gerekli yerlerin işaret olunduğu bu raporda iki konu dikkati çekiyor. Öncelikle diğer meselelerde olduğu gibi Akdeniz'e yönelik bir savunma stratejisinde de adalar ve Batı Anadolu bir bütün içinde ele alınıyor ve Girit'e burada önemli bir konum veriliyordu. Diğer husus ise henüz bu tarihte donanma bu tür bir planlamanın merkezindeydi (BOA, Y. A. Res. 15/46).

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı, 19. yüzyılın sonlarında büyük güçler arasında yürüyen karmaşık ilişkiler ve güç dengelerinin korunmasına yönelik gösterilen hassas çabanın bir parçası olarak, birçoğu hayata geçmeyen ittifak antlaşması tekliflerinin dolaşımında olduğu diplomatik ve siyasi gelişmelerle şüphesiz yakından ilgiliydi. 1878 Berlin Kongresi sonrası Rusya'nın Yakın Doğu politikası Avusturya ve İngiltere'nin sıkı takibindeydi. Bu kapsamda bölgede yaşanan siyasi gelişmelerin Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de Berlin Antlaşması ile kurulmuş olan statükonun Rusya lehine değişmesine yol açması istenmeyen bir durumdu. Bu tür ihtimaller, statükonun devamından yana olan güçleri bir ittifak antlaşması ile bir araya getirebiliyordu. Bulgaristan'da yaşanan gelişmeler neticesinde Rusya'nın buradaki etkisinin artması ihtimali İngiltere ve İtalya hükümetlerini 1887 yılında *Akdeniz Antlaşması* adıyla bilinen bir ittifak antlaşmasında bir araya getirmişti (Sontag, 1933, s. 41-42). Bu ittifak genel olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğün korunması ve bu kapsamda Akdeniz havası ve Yakındoğu'da statükonun devamını amaçlıyordu. Bu bakımdan Rusya'nın Balkanlar'daki, Fransa'nın ise Kuzey Afrika'daki genişleme girişimlerini hedef alıyordu. Zira her iki durum da özellikle Akdeniz'in doğusundaki dengeleri ciddi şekilde değiştirebilirdi. Bu açıdan antlaşmanın öne çıkan yönlerinden biri Boğazların Rusya'nın bir saldırısı karşısında savunulmasıydı. Medlicott'un ifadesiyle Avusturya'nın *uyuyan ortak* olduğu bu ittifak yirminci yüzyılın başlarına kadar İngiltere ve İtalya tarafından aktif olarak sürdürülmüştür (Medlicott, 1926, s. 88). Liberal Parti'nin iktidarı döneminde İngiltere'de antlaşmaya mesafeli durulmuş ancak Muhafazakarlar işbaşına geldiklerinde bağlılıklarını yenilemişlerdir. Avusturya'nın bu aşamada söz konusu bağlılığı, sınırları daha belirgin olarak çizilmiş, çok daha keskin birtakım taahhütlerin İngiltere tarafından üstlenildiği bir şekilde yenilemek isteği ve ısrarı göze çarpmaktadır. 1895'te başlayan bu yöndeki görüşmeler 1897'de başarısız bir şekilde sonuçlanacak, bunun üzerine Avusturya Akdeniz Antlaşması'ndan çekilecektir. Bunun temel sebebi Avusturya Dışişleri Bakanı Goluchowski'nin bir Rus saldırısı durumunda Boğazların ve İstanbul'un korunması için İngiliz donanmasının sevk edileceği maddesinin antlaşmada açıkça yer almasını istemesidir. Başbakan Salisbury ise siyasi sebeplerle bu şekilde açık bir taahhütte bulunmaktan kaçınmıştır. Buna karşın Boğazlar ve İstanbul'u Rusların eline geçmesi tehlikesi ortaya çıkarsa İngiltere'nin birtakım karşı hamlelerde bulunacağını da ifade etmiştir. (Grenville, 1958). İngiltere'nin bu tavrında biraz da Akdeniz'deki askeri stratejisini revize etmesinin etkileri olduğu düşünülebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere, İngiltere bu tarihlerde, geçmişte Boğazlardan başlattığı savunma hattını daha güneye kaydırmıştır. 1897 sonrasında İngiltere ve İtalya'nın Akdeniz Antlaşması'na bağlılığı ise

devam etmiştir. Bilhassa İtalya'nın İngiltere ile mevcut ittifakı sürdürmeye büyük önem verdiği görülüyor. Nitekim iki devlet arasındaki bu birliktelik, 1902'de daha spesifik bir antlaşmanın imzalanmasıyla güçlenecektir. (Grenville, 1958, s. 368). Sonuç itibarıyla bölgeye yönelik politikasına temel teşkil eden adalardaki egemenliğini yerel düzeyde tartışmaya açabilecek gelişmeleri etkisiz kılmanın yanında Osmanlı Devleti'nin uluslararası güç dengelerini de gözeterek, uygun siyasi ve diplomatik pozisyonlar alması gerekiyordu. Anlaşılacağı üzere, bu dönemde Doğu Akdeniz dengeleri Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki gelişmelerden bağımsız değildi. Rusya'nın Bulgaristan üzerinden Ege ve Akdeniz'e yerleşmesi diğer devletler için her zaman bir endişe kaynağı idi. Öte yandan Mısır'daki İngiliz varlığından rahatsız olan Fransa'nın Kuzey Afrika'da atacağı yeni bir adım ise İtalya'nın hoşuna gitmiyordu.

Bu arada 1830'da Cezayir'i işgalinden sonra Sahra bölgesinde Osmanlı Devleti ile ciddi bir mücadeleye girişen Fransa'nın 1881'de yine bir Osmanlı toprağı olup Doğu Akdeniz ile Batı Akdeniz arasındaki geçişin hakim noktasında bulunan Tunus'u işgal etmesine rağmen iki devlet arasında bir süre sonra *sınırlı* bir yakınlaşma olacaktır. Şüphesiz bu yakınlaşmanın ortak hedefi İngiltere'nin Mısır'dan çıkarılmasıdır. Lakin ortak hedefe sahip tarafların bu noktada farklı gayeleri olduğu anlaşılıyor. Süreci Osmanlı Devleti hizmetindeki Fransız asıllı Dreyssé Paşa aracılığı ile doğrudan İstanbul'daki Fransız sefaretini üzerinden yürüten II. Abdülhamid İngilizlere karşı Fransa'nın desteğini sağlamaya çalışıyordu. Her ne kadar Akdeniz'de iki devletin menfaatlerinin aynı olduğunu söylese de Fransa'nın gayesi fiili bir birliktelik yerine Osmanlı Devleti'ni İngiltere'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanmaktır. Osmanlı-Fransız yakınlaşmasının diğer önemli bir sebebi de İtalya'nın Trablusgarp'a yönelik artan ilgisiydi (Çaycı, 1995, s. 60-61).

Fransa'nın Mısır'ın tahliyesi konusunda İngiltere'nin üzerinde baskı kurmak için sürdürdüğü çalışmalarda basının önemli bir yer tuttuğu, bu kapsamda dolaşıma sokulan haberlerin bazılarının ise Osmanlı Devleti'nde endişeye neden olduğu anlaşılıyor. 1886 sonbaharında İngiltere'nin Mısır'a el koymak veya Girit, Midilli ya da Taşöz adalarından birini istila etmek düşüncesinde olduğuna dair haberler Fransız basınında sıkça görülmeye başlanır. Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın bildirdiğine göre İngiliz Dışişleri bu haberlerin düşmanları tarafından uydurulduğunu ileri sürmekte, amacının Osmanlı-İngiliz ilişkilerini bozmak olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Buna dair İngiliz Parlamentosunda verilen bir soruya karşılık Dışişleri Müsteşarı İngiltere'nin Taşöz Adasını kömür deposu yapmak veya Akdeniz adalarından birini almak arzusunda olduğuna dair haberlerin tamamını yalanlamıştır (BOA, YEE, 51/32). Yukarıda bahsedildiği üzere, her ne kadar yalanlansa da bu tür

haber ve şüpheler Osmanlı Devleti'nin bir süre sonra Taşöz Adasındaki kontrolü artırmaya yönelik çeşitli adımlar atmasında etkili olmuştur.

1888 sonbaharında, Akdeniz'de statükonun korunmasını amaçlayan biraz yu-
karıda bahsi geçen ittifaka Osmanlı Devleti'nin de katılması gündeme gelmiştir.
Sadrazam Kamil Paşa İngilizlerin Mısır'ı herhangi bir şart ileri sürmeden tahliye
etmelerinin bu ittifaka katılmakla mümkün olabileceği görüşündeydi. II. Abdül-
hamid'e göre bu ittifaka katılmak Rusya ve Fransa'yı devletin karşısına almak
anlamına gelecekti. Bu nedenle en iyi politika, o ana kadar yapıldığı gibi serbest
hareket etmek, bir taraftan da gücünü artırmaya çalışıp gelecekte yaşanacak bir
savaşta çıkarları açısından en uygun tarafa meyletmekti. Padişah yine de Osmanlı
Devleti'nin ittifaka katılması durumunda Fransa ve Rusya'dan gelebilecek tehdit-
lere karşı nasıl korunabileceğine ve ittifaka hangi şart ve menfaate karşılık giri-
leceğini Kamil Paşa'ya sormuş (BOA, İ. MTZ (05) 26/1342) ve Kamil Paşa işin
bu yönlerini açıklayan mütalaaları padişaha sunmuştur (BOA, Y.EE.KP. 2/196).

Buna rağmen Osmanlı Devleti biraz önceki yaklaşım çerçevesinde herhangi
bir ittifakın içinde fiilen yer almamak yönündeki tutumunu sürdürmüş ancak Ak-
deniz'de mevcut durumun korunmasını amaçlayan ittifakın akıbetini de yakından
takip etmiştir. Bu bakımdan Londra sefaretinden Abdülhak Hâmid imzasıyla gön-
derilen 19 Temmuz 1902 tarihli bir yazı dikkat çekicidir. Yazıda İngiltere Dışiş-
leri Bakanının parlamentoda yaptığı uzun konuşmada geçen, İngiltere ve İtalya
devletlerinin “Bahr-i sefid'de hal-i aslinin muhafazası arzusu”nda ve buna bir
zarar gelmesi durumunda İtalya ile ortak hareket etmek ümidinde olduklarından
bahseden bölüm aktarılmıştır. 1899'da Fransa'nın teklifi üzerine Trablusgarp'ın
güney batısında bir sınır tespitine gidilmesi üzerine İtalya, bu gelişmeyi İngilte-
re'nin Akdeniz'deki mevcut statükoyu ihlal etmesi olarak değerlendirerek açıkla-
ma isteyecektir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa verdikleri teminatla İtalya'yı
Akdeniz'in statükosunu bozmak arzusunda olmadıklarına ikna etmişlerdir. Ab-
dülhak Hâmid söz konusu ifadelerden mevcut halin devam ettirilmesi arzusunun
pek *meşru* görmekte birlikte, bir bozulma durumunda İngiltere'nin İtalya ile ortak
hareket etme ümidinde olması ifadesini, dikkat çekici bulmuştur (BOA, Y. PRK.
EŞA 40/75). Muhtemelen onun dikkat çekici bulunduğu husus, Akdeniz'deki statü-
konun devamına yönelik İngiltere ve İtalya'nın senelerdir sürdürdükleri ittifakta
bir sorun yaşanmakta olması ihtimaliydi.

Bundan yaklaşık bir sene sonra, Rusya'nın Akdeniz'de bir donanma kurma
düşüncesinde olduğunu okurlarına aktaran bir Paris gazetesi bu düşüncenin şaşıl-
acak bir yönü olmadığını, zira çok eski zamanlarda Rusların Akdeniz'de birtakım

merkezlerinin olduğundan dem vurarak, bilakis yeniden bir Akdeniz donanması kurulması fikrinin o zamana kadar kuvveden fiile çıkmamasını şaşkıncı bulmuştur. Gazeteye göre bu düşüncenin dayanağı Fransa ile Rusya arasındaki ittifaktı. Fransa Rusya'ya Nice ile Marsilya arasında bir üs verebilirdi. Her ne kadar bu gelişme İtalya ile İngiltere açısından endişe kaynağı olamazsa da Osmanlı Devleti için bahriyesini organize edip her türlü ihtimale karşı hazırlıklı bulunması noktasında ciddi bir uyarıydı (BOA, Y. PRK. TKM. 29/60). Bu haber aslında Rusya'nın Akdeniz'e muhtemel yerleşmesinin İngiltere ve İtalya'yı değil Osmanlı Devleti'ni hedef alacağı mesajını veriyordu. Bu bakımdan Fransa ve Rusya arasındaki ittifakın doğrudan Akdeniz'deki statükoyu hedef almadığını ilan ediyordu. Bu haber II. Abdülhamid'in biraz yukarıda bahsedilen görüşlerini doğrular niteliktedir. Yalnız burada bir noktayı düzeltmek gerekiyor. 18. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Akdeniz'e filo göndermiş hatta zaman zaman bölgedeki kritik çatışmanın içinde yer almış olsa da Rusya hiçbir zaman bölgede daimi bir deniz üssü elde edememiştir.

Araştırmaları bir başka boyutta sürdürdüğü anlaşılan Rusya bu dönemde Ege Denizi üzerinden Doğu Akdeniz'e açılma girişimlerine uygun bir faaliyet alanı olarak Kuzey Ege'deki Aynaroz'u görmüştür. 1878 Berlin Antlaşması ile elde ettiği uygun şartları kullanarak Ortodoks inancı için kutsal olan ve asırlık tarihi geçmişe sahip manastırların bulunduğu bu yarımada, Rus asıllı rahip ve keşişler üzerinden nüfuz elde etmeye çalışan Rusya'nın, deniz üssü olmaya elverişli bir yer olarak Aynaroz'a yerleşmeye yönelik uzun süreli faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır*.

Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi Abidin Paşa 1899 yılı sonlarında İngiltere ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik planlarına ve iki ülke arasındaki rekabete dair bazı değerlendirme ve önerilerde bulunmuştur. Bu değerlendirmeler dört büyük devletin dayatması sonucu Yunanistan veliaht prensi George'un Girit'e komiser olarak atanmasının hemen sonrasına aittir. Abidin Paşa'ya göre, Osmanlı Devleti aleyhine genişleyip, İstanbul'u ele geçirerek büyük devlet olmak isteyen Rusya bu dönemde, söz konusu amacını Osmanlı adaları üzerinden gerçekleştirmeyi deniyordu. Abidin Paşa Rusya bakımından Ege'deki Osmanlı adalarının Girit prensine verilmesinin aslında gelecekte kendi egemenliğine alabilmek için bir basamak olduğunu değerlendiriyordu. Bu durum Rusya'nın İngiltere'nin adalara yönelik "hırsını" bilmesinden kaynaklanıyordu. Zira İngiltere bölgede yaşanacak bir uygunsuzluğu bahane ederek adalara yerleşebilirdi. Güçlü bir donanmaya sahip olduğundan, böyle bir durumda adaların İngiltere'nin elinden alınmasının mümkün olmayacaktı.

* Rusya 1913'te bölgenin Yunanistan tarafından işgaliyle oluşan yeni durumu tanımamış, bu durum iki devlet arasında diplomatik bir çatışmaya neden olmuş ama Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bölgedeki etkinliği fiilen ortadan kalkmıştır (Gerd, 2014, s. 84-98).

Bu nedenle Rusya elinden geleni yaparak, adaların biran önce Girit'e ilhakına çalışıyordu. Böylece İngiltere'nin Hristiyan bir vali tarafından yönetilen adaları işgal etmesi durumunda bunu Avrupa kamuoyuna anlatılamayacağını biliyordu. Abidin Paşa'ya göre Rusya'nın, Yanya'ya karşılık Girit'in Yunanistan'a bırakılmasını sağlaması, coğrafi bakımdan Anadolu üzerinde çok ciddi etkileri olan adaları ele geçirmesi demek olacaktı. Rusya amacına ulaşmak için beş araca sahipti: Yunan devleti ve komitelerinin devam eden hileleri, Girit komiseri prens George'un hareket ve gösterileri, İstanbul Rum Patriğinin yardımları, aslen Giritli olup otuz yıldan fazla Rodos'ta görevli olan Rusya konsolosunun entrikaları ve son olarak adalarda yaşamakta olan Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı eskiden beri var olan, dini ve millî duygulardan kaynaklı soğuklukları. Şüphelerini birtakım somut gelişmelere dayandıran Abidin Paşa, Rusya konsolosunun, adeta karışıklıkların merkezi olan Kalimnoz Adasına giderek oradaki bozguncularla görüşmüş olması örneğini vermiştir. Diğer taraftan İstanbul'daki Patrikhanenin çok gizli bir şekilde Rumları teşvikten geri kalmadığından ise şüphe etmemektedir. (BOA, YEE 10/41).

Abidin Paşa'nın mevcut şartlar altında alınmasını gerekli gördüğü bazı önlemler vardı. Osmanlı Devleti'ne yönelik düşmanlığı bilinen İngiltere aynı zamanda Rusya'nın amacına ulaşıp Osmanlı Devleti'ni ele geçirmesiyle Hindistan, Mısır ve Sudan'ı kaybedeceği korkusuyla eskiden beri Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması noktasında bir mecburiyet hissetmekteydi. Bu bakımdan Rusya ürkütülmeden ve uzaklaştırılmadan, güçlü bir devlet olan İngiltere'nin görünürde bile olsa politikalarını sürdürmesi yönünde çalışılmalıydı. Avrupa tarihinden birtakım örnekler veren Abidin Paşa'ya göre, güçlü bir donanma ve maliyeye sahip İngiltere hiçbir zaman gücendirilmemeliydi. Diğer büyük devletler Almanya, Fransa ve İtalya'nın da Osmanlı Devleti'ne ve uluslararası sisteme yönelik planları bulunduğunu ancak coğrafi konumları nedeniyle bunların esaslı planlar olmayıp zaman ve menfaatlerine göre değişebildiğini ifade eden Abidin Paşa, bahsi geçen devletlere karşı dostane bir tutum içinde olmanın yeteceğini düşünüyordu (BOA, YEE 10/41). Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'nın yukarıdaki değerlendirmeleri Ege ile Doğu Akdeniz arasında önemli bir konumda yer alan Girit Adası'nda meydana gelen gelişmelerin bölgenin geri kalan adaları üzerinde yol açabileceği etkileri anlamak için önemlidir. Bu dönemde idari olarak aynı birimin içinde yer almayan adalar arasında dahi ciddi bir etkileşimin bulunduğu ve Girit'in belirleyici konumu değerlendirmelerin odak noktasını oluşturmaktadır. Dahası Abidin Paşa Rusya'nın bölgeye yönelik planlarının ancak İngiltere'nin politikalarına izin verilmekle önlenebileceğini söylemektedir.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti Doğu Akdeniz'deki gelişmeler karşısında güvenlik ve savunma stratejisinde önemli bir konsept değişikliğine gitmiştir. Sahip olduğu donanmanın rakipleri karşısında yetersizliğinin yanı sıra Doğu Akdeniz'in kuzey ucundaki en stratejik mevki olan Bahr-i Sefid (Çanakkale) Boğazı'na yoğunlaşan uluslararası rekabet bu değişikliğin arkasındaki iki önemli faktördür.

Bahr-i Sefid Boğazı'nın tahkimine dair çalışmalar çok daha erken tarihlere gitmekle birlikte (Tuncel, 1993, s. 202) burada sadece savaş zamanları değil sürekli olarak *muhafiz* unvanlı yüksek rütbeli bir askeri yetkili bulundurma fikrinin 18. yüzyılın sonlarından itibaren uygulanmaya başlanması, konuyu yeni bir boyuta taşımıştır (BOA, HAT 1412/57529). Buradaki kalelerin tahkim edilmesi, asker sayısının yeterli seviyede tutulması bu tarihten itibaren oldukça hassasiyet gösterilen bir konu olmuştur. Bu dönemde *muhafızlığa* tayin olunanların uhdesine bazen bölgedeki sahil ve adaların seraskerliğinin de verildiği, dolayısıyla Akdeniz adaları ile Rumeli ve Anadolu sahillerinin birlikte mütalaa edilerek muhafızlardan diğer görevlilerin bu konularda birlikte yürütülecek çalışmaları koordine etmelerinin beklendiği görülüyor (BOA, AE. SSLM III, 387/22322). Bahr-i Sefid Boğazı'nın yeni kaleler inşası ve toprak yerleştirilmesiyle güçlendirilmesi 19.yüzyılda devam etmiş, bu konuda asıl kapsamlı ve sonuç alıcı çalışma ise II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilmiştir (Hatip, 2013, s. 138-186). Bu dönemde yeni tabyalar ve yeni teknoloji ürünü toplara dayanan ancak bunlarla sınırlı kalmayıp yüzen torpido başta olmak üzere dönemi için üst düzey teknolojik değere sahip askeri teçhizat kullanılmasına yönelik denemelere dair Osmanlı arşivlerindeki belge külliyatı, yapılan uzun soluklu ve yoğun çalışmaların ciddiyetini ve hacmini ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu çalışmalar döneminde İngiliz elçisinin de dikkatini çekmiştir (Yıldız, 2019, s. 51). Hatta Vambéry'nin ifadelerine bakılırsa benzer tahkimatı Karadeniz boğazında yaptırmadığı iddia edilerek II. Abdülhamid Avrupa kamuoyunda eleştirilere maruz kalmıştır (Vambéry, 1904, s. 381-383). Odak noktası Bahr-i Sefid ve Siyah yani Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının her türlü saldırıya karşı savunma ve direnme gücünün artırılması olan bütün bu çalışmalarda istihkamların ve teçhizatın ikmal edilmesi öncelikli amaçtı. *Tophane Müşiriyeti* başta olmak üzere değişik komisyonlar tarafından hazırlanan raporlar ve sahada gerçekleştirilen inşaat çalışmaları II. Abdülhamid tarafından yakından takip edilmiştir (BOA, Y. Mtv. 18/79; 20/13; 21/36; 30/71). Bu yeni güvenlik politikasında donanma tamamlayıcı bir unsurdur. Önceki dönemde donanmanın Boğazın dışında hatta çok daha ilerilerde gerçekleştirilen savunma donanmanın yetersizliğine bağlı olarak bu tarihten sonra giderek kara merkezli bir yapıya dönmüştür (Hatip, 2013, s. 187). Diğer bir ifadeyle klasik dönemden farklı olarak artık Ege Denizi'nde

donanma merkezli bir güvenlik politikasından Çanakkale Boğazı'na yoğunlaşan bir savunma politikasına geçiş söz konusudur. Yine de karar vericiler Yunanistan'a karşı müstakil ya da daha genel bir savaşta bölgede tutunabilmek için güçlü bir donanma gerektiğinin farkındaydılar. Bu bakımdan 20. yüzyıla girilirken imkanlar dahilinde yeni gemiler kazandırılarak Osmanlı donanması güçlendirilmeye çalışılmıştır (Beşirli, 2004, 252; Özel ve Kocatürk, 2009, s. 211). Örenç 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı takiben II. Abdülhamid'in benimsediği stratejinin gereği bölgedeki sorunlarla başa çıkabilecek hız ve kapasitede bir donanma oluşturulmaya çalışıldığına işaret eder (Örenç, 2013, s. 151-152). Osmanlı donanmasının yapılandırılarak, bölgesel bir güç haline getirilmek istenmesinin öncelikli nedeni giderek büyüyen ve gelişen Yunan donanması ve Yunanistan'ın Osmanlı adalarına yönelik giderek artan tehditleriydi (Özel ve Kocatürk, 2009, s. 214). Şüphesiz Osmanlı Devleti buna karşı bir denge sağlamaya ve olası girişimleri etkisiz kılabilmek için donanmaya yeniden ağırlık vermeye başlamıştır. Donanmanın ıslahı 1909 sonrası daha programlı bir şekilde sürdürülecek, bunun için istihdam edilen İngiliz amirallerin hazırladığı programlar çerçevesinde bir ıslahat faaliyeti yürütülecektir*. Dolayısıyla bazı küçük istisnalar hariç Trablusgarp ve Balkan savaşlarında donanma etkisiz kalmış ve bölgedeki Osmanlı adaları İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Bu şekilde Berlin Antlaşması ile oluşan statüko da sona ermiştir.

4. Sonuç

19. yüzyılın sonlarına ait raporlar Osmanlı Devleti'nin bölgeyi bütüncül bir yaklaşım içinde ele aldığını ve savunma yönü giderek baskın bir karakter kazanan politikalarında Trablusgarp, Anadolu kıyıları ve Çanakkale'yi birlikte değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz söz konusu olduğunda, Osmanlı Devleti 1878 Berlin Antlaşması sonucunda bölgede oluşan statükonun devam etmesi yönünde bir politika takip etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e yönelik siyasetinde bölgede bulunan adalar önemli bir yere sahipti. Yunanistan'ın bölgeyi Girit, Sisam ve Sporad Adaları üzerinden istikrarsızlaştırarak, bir uluslararası durum yaratma girişimleriyle uzun süre etkili bir şekilde mücadele edilmiştir. Öte yandan İngiltere başta olmak üzere başka bir büyük gücün Osmanlı hakimiyeti altındaki adalardan birini ele geçirerek, bölgede etkinlik kazanmasına yol açacak bir ortam oluşmasına izin vermemeye çalışmıştır.

* Önceleri finansman bu noktada en ciddi sorunu teşkil etse de Birinci Dünya Savaşı sürecine girildiğinde konu finansmanın sağlanmasını da aşarak, devletlerarası rekabet ve ittifakların geleceğine dair değerlendirmeler belirleyici olmuştur (Güvenç, 2011).

Osmanlı Devleti büyük güçler arasında Doğu Akdeniz’de yaşanan rekabetin yol açtığı tehditleri doğru algılayabilmiştir. Yine de böyle bir durumun önüne geçmek için çok fazla seçeneğe ve imkana sahip değildi. Bölgedeki ciddi bir çatışmaya yok açabilecek potansiyel konu Girit’tir. Yunanistan’ın tutumu buna yol açabilirdi ancak İngiltere başta olmak üzere diğer devletlerin karşı tavrı uzun süre buna imkan tanımadı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizlerde üstünlük sağlayan güç olarak İngiltere’nin Doğu Akdeniz söz konusu olduğunda kendi politikasını diğer devletlere bir şekilde kabul ettirdiği, onları deniz gücü ve politik etki açısından istediği seviyede tutmayı başardığı ortadadır. Bunu siyasi ve ekonomik menfaatinin bir gereği olarak yapmıştır.

Bu çalışmada ele alınan dönemde Akdeniz İngiltere için bir ticari geçiş yolu, Asya’ya giden en kısa güzergah iken bu denizin doğusu Osmanlı Devleti için bölgede bulunan adalarla birlikte ülke güvenliği bakımından önemi gittikçe artan bir konuma yükselmiştir. Ülke güvenliğini önceki dönemler yaptığı gibi Akdeniz ile Ege Denizi’nin birleştiği yerde sağlamak için gerekli imkanları giderek kaybedince kendisini yirminci yüzyılın başlarında Çanakkale Boğazı’nda savunmak zorunda bulmuştur. Bu bakımdan sadece kıyı veya sahillerin güvenliği değil başkent İstanbul’un korunması da Doğu Akdeniz’de başlamaktaydı.

Boğazlar üzerine yoğunlaşan Rus-İngiliz mücadelesi de Osmanlı Devleti için bir süreliğine de olsa denge sağlamıştır. İngiltere Rusya’ya karşı uzun yıllar devam ettirdiği Boğazlar politikasında savunma hattını yirminci yüzyıla girilirken daha güneye çektiği sıralarda Osmanlı Devleti hem güney hem de kuzeyden gelebilecek tehditler için Çanakkale Boğazı’nda kapsamlı ve planlı bir savunma hazırlığını tüm hızıyla ilerletmekteydi.

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Akdeniz ve Adalar Denizine (Ege) yönelik politikasının şekillenmesinde öncelikle güvenliğe yönelik dış kaynaklı tehditler etkili olmuştur. Dış kaynaklı tehditlerin bir bölümünün pasif ve bölgesel güç ilişkilerine bağlı olduğu söylenebilir. İngiltere, Fransa, Rusya veya İtalya’nın Doğu Akdeniz ve Ege Denizi’ndeki Osmanlı varlığına yönelik yaklaşımları değişik rapor ve incelemelerin konusu olmuş, muhtemel etkileri hesap edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen devletlerin bölgenin geleceğine yönelik ittifaklarına karşı temkinli yaklaşılarak, içlerinden herhangi biriyle uzun vadeli bir ittifaka girilip diğerlerinin aleyhte açıkça muhalefetlerine neden olmaktan kaçınılmıştır. Bir kez daha altını çizmek gerekirse, deniz gücü bakımından en etkin devlet olarak İngiltere bu dönemde Doğu Akdeniz’deki diğer güçlere kendi oluşturduğu statükoyu ve onun devamını büyük ölçüde kabul ettirmiştir. Bunun için

birtakım anlaşmalar da yapmıştır. Osmanlı Devleti bu tehdiye karşı diplomatik bir mücadele yürütmüştür. Bunun yanında Osmanlı Devleti belirli zamanlarda aktif tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. 1882, 1885-6 ve 1897 yıllarında üst seviyeye çıkan bu tehditlere geniş kapsamlı birtakım tedbirler ve savunma tertibatı alınarak cevap verilmiştir. Nitekim son aşamada savaşa girilmekten çekinilmemiştir. Dolayısıyla tehdit hissedildiği anlarda gerekli savunma tertibatı alınarak, olası bir mücadeleye hazırlanılmıştır. Bir de yine Osmanlı Devleti'nin yerel veya merkezi seviyede görev yapan idarecilerin raporlar ve yazışmalarında esas itibariyle bir iç güvenlik meselesi olarak dile getirilen çeşitli tehditler söz konusudur. Osmanlı hakimiyetindeki bazı adalarda Yunanistan başta olmak üzere üçüncü devletlerin etkisiyle ortaya çıkan çeşitli problemler daha çok idari ve askeri tedbirlerle çözülmeye çalışılmış, devlet adamları ve yöneticiler burada konuya hassasiyetle yaklaşarak, sorunların mecrasından sapmasını ve boyut değiştirmesini böylece bir devletler arası şekle bürünmesini önlemeye çalışmışlardır. Egemenliğine yönelik açık ihlal ve tehditler söz konusu olduğunda ise askeri müdahale seçeneği devreye sokulmaktan çekinilmemiştir.

Yerel ölçekte Yunanistan, sorun ve kargaşa çıkarıp bundan yararlanmaya yönelik propaganda ve çete faaliyetleri ağırlıklı yöntemleri içeren bir politika takip etmiştir. Yunanistan için Osmanlı karşıtlığı bugün olduğu gibi geçmişte de kendi içinde bir birleştirici görevi ifa ediyordu. Yunanlılık benliğinin gelişmesinde bu karşıtlık belirleyici fonksiyonlar üstleniyordu. Yeni kurulan devleti bir arada tutup, milliyet bilincini geliştirdiği ve pekiştirdiği görülüyor. Bu bakımdan uzun süre Osmanlı Devleti'ne karşı askeri, ekonomik ve siyasi olarak yetersizliğinin farkında belki ama bu tür iddialar yani irredantist savlar bile bu pekiştirme politikasının önemli bir lokomotivi olarak düşünülebilir. Altını çizmek gerekirse Ege ve Akdeniz söz konusu olduğunda Yunanistan bu dönemde bağımsız hareket ederek, sonuç alabilecek bir pozisyona sahip değildir. Birtakım planlara sahip olsa da bunları bağımsız olarak hayata geçirebilecek durumda değildi.

Doğu Akdeniz ve onun bir uzantısı olarak Ege Denizi bu çalışmada ele alınan dönemde çok farklı mülahazalara sahip değişik güçlerin etkin olmaya çalıştıkları bir bölgeydi. Statükonun devamını isteyen Osmanlı Devleti uluslararası gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip etmiştir. İngiltere ile Osmanlı Devleti statüko lafzında uyuşuyordu ama ruhunda farklı amaçları vardı. Osmanlı Devleti statükodan bölgedeki varlığı ve mutlak egemenliğinin devamını anlarken, İngiltere kendisi dışındaki bir gücün bölgeye girmemesini kastediyordu. Bu bakımdan iki devletin beklentileri de farklılık arz ediyordu. Osmanlı Devleti birtakım savunma tedbirleri almışsa da statükonun devamı konusunda daha çok diplomatik bir çaba gösterebil-

miştir. Devletin imkanlarının bunu bir askeri güçle desteklemesine müsaade etmediği ortadadır. Bu bakımdan elindekini korumaya yönelik politikanın uzun vadede bir kayıpla sonuçlanması da kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla statükoyu korumaya çalışmak aslında kaybetmekle eş anlamlıydı. Bunun en önemli sebebi kendisinde mevcut durumu sürdüreceği gücün bulunmamasıydı. Statükonun devamı büyük oranda kendisi dışındaki devletlerin oldukça değişken güç ilişkilerine, orta ve uzun vadeli politikalarına bağlıydı. Bu ilişkiler birçok ikili veya çoklu ittifaka da konuydu. Nitekim 20. yüzyılın başında, sonradan *İtilaf Devletleri* olarak bir araya gelecek güçlerin aralarındaki sorunu çözüp uzlaşmaları bölgede yeni gelişmelerin de habercisiydi. Buna rağmen mevcut durum 1912'ye kadar devam edecek, bu tarihte ise İtalya ve Yunanistan uzun süredir kolladıkları fırsatı değerlendirerek, Berlin Antlaşması'nın şekillendirdiği statükoyu büyük ölçüde değiştireceklerdir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin kendi kontrolünde olmayan bu tür bir yaklaşım içinde olmasının tek açıklaması farklı bir seçeneğin bulunmamasıdır. Öte yandan bu durumun ne kadar süreceğini de öngörebilmesi mümkün olmamıştır. Osmanlı Devleti açısından eksik bırakılan yön geçen süre içinde olası rakipleri ile arasındaki güç dengesini korumak, mümkünse onların bu anlamda yukarısına çıkmak olmuştur. Savunma tertibatının donanma ile desteklenmemesi, bu konuda geç kalınması ciddi bir hata olup, adaların kaybıyla sonuçlanan bu hata bölgedeki varlığının büyük bir zarar görmesine yol açmıştır.

Kaynakça / References

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Osmanlı Arşivleri (BOA)

Ali Emiri Tasnifi, Sultan Selim III (AE. SSLM III), 387/22322

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 1345/97; 2715/7

Hatt-ı Hümayun (HAT) 1412/57529

İrade Askeri (İ. AS.) 3/60

İrade-Eyalet-i Mümtaze, Mısır (İ. MTZ (05)) 26/1342

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 4/26; 10/20; 91/75

Yıldız Arşivi, Resmi Maruzat Evrakı (Y. A. Res.) 15/46; 33/11

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. Mtv.) 18/79; 20/13; 21/36; 30/71; 31/20; 63/82

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA) 40/75

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.) 19/34; 29/60

Yıldız Tasnifi Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP.) 2/196

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.) 5/36

Yıldız Esas Evrakı (YEE) 7/18; 10/41; 51/32; 100/34; 150/119

İngiliz Milli Arşivleri (The National Archives (TNA))

Foreign Office (FO) 78/3100, 195/1693, 358/1

Sürelî Yayınlar

Bahr-i Sefid, No. 33 (31 Ağustos 1299).

Cezair-i bahr-i sefid Vilayeti Salnamesi 1304, Rodos: Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası.

Kitap ve Makaleler

Adıyeke, A. N. (1993). Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 335–346.

Adıyeke, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Adıyeke, A. N. (2006). Şark Meselesi'nin Bir Aynası: Girit. A. N. Adıyeke ve N. Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit kitabı* içinde (s. 239-250). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Akalın, D. (2015). *Süveyş Kanalı. Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Akalın, D. ve Çelik, C. (2012). "XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti". *Turkish Studies-International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 21–45.

Ambrosio, T. (2001). *Irredentism. Ethnic Conflict and International Politics, Westport, Connecticut*. London: Praeger.

Andreopoulos, G. (1981). State and Irredentism: Some Reflexions on the Case of Greece. *The Historical Journal*, 24(4), 949–959.

Aydın, M. (1992). *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara: TTK Yayınları.

Aydın, M. (1994). "Doksanüç Harbi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 9, İstanbul, 498–499.

Aydın, M. (2007). Girit Ayaklanması (1866-1869)'nın Ortaya Çıkışı ve Uluslararası Bir Sorun Haline Gelişinde Yunanistan'ın Rolü. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 113–148.

Balta, E. (2009). Sisam, *DİA*, 37, 272–274.

Beşirli, M. (2004). "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25, 243–274.

Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi* (Dilek Şendil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Craig, G. A. (1978). *Germany 1866-1945*, Oxford: Oxford University Press.

Çaycı, A. (1995). *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çelik, Y. (2015). *Osmanlıların Korsanlığa Yüklediği Anlam ve XIX Yüzyıl Başlarında Donanmanın Ege ve Akdeniz'de İzbanditlerle Mücadelesi*, II Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013 Bodrum), Bildiriler. İzmir: Bodrum Belediyesi, 608–623.

Dakin, D. (1972). *The Unification of Greece 1770-1923*. New York: St. Martin's Press.

Davison, R. H. (1993). *Ottoman Diplomacy and the Ending in 1869 of the Crisis with Greece Caused by the Rebellion in Crete of 1866-691*. X. Türk tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler, IV, 1194-1203.

- Dontas, D. N. (1966). *Greece and the Great Powers 1863-1875*, Thessaloniki: Enstitute for Balkan Studies.
- Emil, B. (1979). *Mizanacı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Engin, V. (2003). *Ege Adaları 'nda Tanzimat Dönemi ve Sonrası Malî Uygulamalar (1839-1923)*. İdris Bostan (Ed.). *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*. Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi-SAEMK, 91-114.
- Erden, E. (2004). *Yakındönem Tarihimizde Taşoz Adası* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Farrar, L. L., Jr. (2003). *Aggression Versus Apathy: The Limits of Nationalism during the Balkan Wars, 1912-1913*. *East European Quarterly*, 37(3), 257-280.
- Foreign Office. (1873). *Reports by Her Majesty's Consuls on British Trade Abroad. Part III*, London: Printed by Harrison and Sons.
- G. P. Gooch ve Harold Temperley. (1933). *British Documents on the Origins of World War 1898-1914, IX The Balkan Wars. Part I The Prelude; The Tripoli War*, London.
- Gerd, L. (2014). *Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*. Warsaw/Berlin: De Gruyter Open.
- Grenville, J. A. S. (1958). Goluchowski, Salisbury, and the Mediterranean Agreements, 1895-1897. *Slavonic and East European Review*, 36, 340-369.
- Güvenç, S. (2011). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yolda Osmanlıların Dretnot Düşleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hatip, S. M. (2013). *Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) Savunma Sistemi 1770-1918* (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hatipoğlu, M. M. (1988). *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Holland, R. ve Markides, D. (2008). *The British and the Hellenes. Struggle for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, B. D. (1988). The Eastern Question in British Naval Policy and Strategy, 1789-1913. *Vacalopoulos, A. E., Svolopoulos, C. D., Kiraly, B. K. (Ed.). Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies, from the mid-eighteenth century to 1914* (Proceedings of the XVIIth Conference on War and Society in East Central Europe, Thessaloniki, 6-8 June 1985), New Jersey.
- Hülagü, M. M. (2000). 1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresi'nde Girit. *CIEPO-14. Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi (İzmir: 18-22 Eylül 2000)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 321-359.
- Kızıltoprak, S. (2010). *Mısır'da İngiliz İşgali. Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kızıltoprak, S. (2011). *Taşoz. DİA*, 40, 159-161.
- Kofos, E. (1975). *Greece and the Eastern Crisis 1875-1878*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Koliopoulos, J. S. ve Veremis, T. M. (2002). *Greece, the Modern Sequel from 1831 to the Present*, London: Hurst and Company.
- Koliopoulos, J. S. ve Veremis, T. M. (2010). *Modern Greece. A History since 1821*. Wiley- Blackwell.
- Kornprobst, M. (2008). *Irredentism in European Politics. Argumentation, Compromise and Norms*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kömürcü, Mustafa. (2006). Yunan Milli Kimliği ve Osmanlı Geçmişi. *İLEM*, 1, 63–74.
- Kurat, Y. T. (1968). *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kurumahmut, A. (Haz.). (1998). *Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutbay, E. Y. (2005). Sisam Beyi Kopas Efendi'nin Memuriyeti ve Katledilmesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 1–6.
- Küçük, C. (ed.). (2002). *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi.
- Laidlaw, C. (2010). *The British in the Levant. Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, London: I. B. Tauris.
- Lee, D. E. (1931). A Memorandum Concerning Cyprus, 1878. *Journal of Modern History*, 3(2), 235–241.
- Lee, D. E. (1934). *Great Britain and the Cyprus Convention of 1878*. Harvard: Harvard University Press.
- Loules, D. (1993). The Position of Greece Towards the Ottoman Empire During the Crimean War. *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1896), Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1218–1226.
- Markopoulos, G. J. (1968). King George I and the Expansion of Greece, 1875- 1881. *Balkan Studies*, 9(1), 21–40.
- Medlicott, W. N. (1926). The Mediterranean Agreements of 1887. *The Slavonic Review*, 5(13), 66–88.
- Moiras, L. (2006). 1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansımaları (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Orhonlu, C. (1980). Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1866-1885). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 5–13.
- Öksüz, M. (2010). “Girit Meselesi”nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, *Karadeniz Araştırmaları*, 25, 93–114.
- Öreñç, A. (1995). Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923). (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öreñç, A. (2005). Tanzimat Fermanının Ege Adalarında Tatbiki. *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklere Denizcilik Sempozyumu* (İstanbul: 17-18 Mayıs 2004), Bildiriler. İstanbul, s. 101-108.
- Öreñç, A. (2011). 1821 Rum İsyanı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü. *Tarih Dergisi*, 36, 335–346.
- Öreñç, A. (2012). Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı-Yunanistan Hudut Müzakerelerinde Ege Adalarının Askerî Durumu (1880-1881). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 10, 167–196.
- Öreñç, A. F. (2009). *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*. İstanbul: BKY Yayınları.
- Öreñç, A. F. (2009a). Navarin Baskını (1827). *Tarih Dergisi*, 46, 37–84.
- Öreñç, A. F. (2013). “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, *Osmanlı Askerî Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918* Gültekin Yıldız (Ed.), İstanbul: Timaş Yayınları, 121–161.
- Öreñç, A. F. (2013). Yedi Ada Cumhuriyeti. *DİA*, 43, 386–387.
- Özel S. ve Kocatürk, Ö. (2009). “II. Meşrutiyetten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Bahriyesine Dair Notlar”, *Tarih Dergisi*, 46, 205–271.

- Özkan, D. (2016). Ottoman Perceptions and Considerations o the First Ottoman and Greek Borderlands in Thessaly (1832-1865) (Doktora Tezi), National and Kapodistrian University of Athens, Athens.
- Pappas, N. C. J. (2007). Greece and the Ottoman-Russian War of 1877-1878, Ömer Turan (Ed.) *The Ottoman- Russian War of 1877-78*, Ankara.
- Psomas, A. I. (1978). *The Nation, The State and The International System The Case of Modern Greece*. Athens: The National Center of Social Science Research.
- Psomiades, H. J. (1976). The Character of the New Greek State. Diamandouros N. P., Anton J. P., Petropulos J. A., Topping P. (Ed.). *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Sontag, R. J. (1933). *Euopean Diplomatic History*. New York: Century Company.
- Soy, H. B. (2004). *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890- 1914)*. Ankara: Phenix Yayınevi.
- Şenşık, P. (2007). The Transformation of Ottoman Crete: Cretans, Revolts and Diplomatic Politics in the Late Ottoman Empire, 1895-1898 (Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Tansel, F. A. (Haz.). (1973). *Namık Kemal'in Husûsî Mektupları, III. Midilli Mektupları II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tansel, F. A. (Haz.). (1986). *Namık Kemal'in Husûsî Mektupları, VI. Midilli Mektupları II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tezel, H. (1973). *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi, I*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Tukin, C. (1996). Girit. *DİA, 14*, 85–93.
- Tukin, C. (1999). *Boğazlar Meselesi*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Tuncel, M. (1993). Çanakkale Boğazı. *DİA, 8*, 199–203.
- Tuncel, M. ve Bostan İdris. (1998). Dünden Günümüze Ege Adaları. *Coğrafya Dergisi, 6*, 27–58.
- Uçarol, R. (1986). 1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi (1878-1881). *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1878'e Kadar)*, Ankara: Gnkur. Basımevi.
- Uçarol, R. (1998). *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Adanın İngiltere'ye Devri)*. İstanbul: Filiz Kitabevi (İkinci baskı).
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi Tarih*, İstanbul: Der Yayınları (Sekizinci baskı).
- Ünver, Metin. (2012) “Namık Kemal'in Midilli Risalesi”, *Edebiyatımızın Zirvesinden 3 İsim Namık Kemal-Ahmet Hamdi Tanpınar-Kemal Tahir* (yayına hazırlayan: Kazım Yetiş), İstanbul.
- Vambéry, A. (1904). *The Story of My Struggle. The Memoirs of Arminius Vambéry*, II, London: T. Fisher Unwin Paternoster Square.
- Varnava, A. (2005). Punch and the British Occupation of Cyprus in 1878. *Byzantine and Modern Greek Studies, 29*(2), 167–186.
- Yeşil, F. (2017). *Trajik Zafer. Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldız, G. (2019). How to Defend the Turkish Straits Against the Russians: A Century-long “Eastern Question” in British Defence Planning, 1815-1914. *The Mariner's Mirror, 105*(1), 40–59.
- Yıldız, G. (2019a). *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat (1864-1914)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yılmazçelik, İ. ve Aksın A. (Haz.). (2001). *Osmanlı-Yunan Harbi (Osmanlı-Yunan Seferi 1313/1897)*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Yurdusev, E. (1999). Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası. *Bellekten*, 237, 559–596.

İnternet Kaynakları

HC (House of Commons), Debates (1883, 16 July). vol. 281, cc. 1508-9. Available at: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1883/jul/16/treaty-of-berlin-article-xxiii-the#S-3V0281P0_18830716_HOC_41 (Erişim:

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/people/mr-pandeli-ralli/index.html>

